

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

BOJAN PAVLIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA CEN REVIDIRANJA SLOVENSКИH NEJAVNIH
DELNIŠKIH DRUŽB**

Ljubljana, junij 2015

BOJAN PAVLIČ

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani Bojan Pavlič, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor magistrskega dela z naslovom Analiza cen revidiranja slovenskih nejavnih delniških družb, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko izr. prof. dr. Sergejo Slapničar.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - o poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - o pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja: _____

KAZALO

UVOD	1
1 VPLIV ZDRUŽEVANJA REVIZIJSKIH DRUŽB IN DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA CENO REVIZIJSKIH STORITEV	3
1.1 Propad revizijske družbe Arthur Andersen in vpliv zakona Sarbanes-Oxley na ceno revidiranja.....	3
1.2 Vpliv uvedbe mednarodnih računovodskih standardov na ceno revidiranja.....	7
1.3 Drugi vplivi na ceno revidiranja.....	9
2 RAZISKAVA O VPLIVU DEJAVNIKOV NA REVIZIJSKE CENE V SLOVENIJI 18	
2.1 Vzorec in viri podatkov	18
2.1.1 Razdelitev in obrazložitev vzorca	18
2.1.2 Velikost vzorca za revidirana letna poročila	18
2.1.3 Velikost vzorca za revidirana letna poročila skupin	19
2.1.4 Velikost vzorca za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin	20
2.2 Raziskovalna vprašanja in hipoteze.....	20
2.3 Merjenje spremenljivk.....	22
2.4 Metoda analize.....	22
2.5 Rezultati.....	24
2.5.1 Opisna statistika	24
2.5.1.1 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila družb	24
2.5.1.2 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila skupin.....	30
2.5.1.3 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin	37
2.5.2 Rezultati ocene regresijskega modela	44
2.5.2.1 Rezultati dinamičnega modela panelnih podatkov	44
2.5.2.2 Rezultati linearnega modela z odloženo spremenljivko	46
SKLEP	48
LITERATURA IN VIRI	50

KAZALO SLIK

Slika 1: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za družbe z revidiranimi letnimi poročili družb med leti 2007 in 2012.....	24
Slika 2: Povprečna redna letna revizija cena za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012.....	25
Slika 3: Revizorjevo mnenje v odstotkih za družbe z revidiranimi letnimi poročili družb med leti 2007 in 2012.....	26
Slika 4: Povprečni prihodki za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	27
Slika 5: Povprečni čisti poslovni izid za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	28
Slika 6: Povprečna bilančna vsota za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012.	29
Slika 7: Zamenjava revizorja med leti 2008 in 2012 glede na predhodno leto v odstotkih za revidirana letna poročila družb.....	30
Slika 8: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila skupine med leti 2007 in 2012.....	31
Slika 9: Povprečna redna letna revizijska cena za revidirana letna poročila skupine med leti 2007 in 2012.....	31
Slika 10: Revizijsko mnenje v odstotkih za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012.....	32
Slika 11: Povprečni prihodki od prodaje družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	33
Slika 12: Povprečni čisti poslovni izid družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	34
Slika 13: Povprečna bilančna vsota družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	35
Slika 14: Povprečno število odvisnih družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	36
Slika 15: Zamenjava revizorja za revidirana letna poročila glede na predhodno leto v odstotkih.....	37
Slika 16: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	38
Slika 17: Povprečna redna letna revizijska cena za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	38
Slika 18: Revizijsko mnenje za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012 v odstotkih	39
Slika 19: Povprečni prihodki od prodaje družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	40
Slika 20: Povprečni čisti poslovni izid družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012.....	41
Slika 21: Povprečna bilančna vsota družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012	42
Slika 22: Povprečno število odvisnih družb za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	43

Slika 23: Zamenjava revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila družb in revidirana poročila skupin glede na predhodno leto..... 44

KAZALO TABEL

Tabela 1: Povzetki ugotovitev avtorjev o vplivu zakona Sarbanes-Oxley na revizijsko ceno in menjavi revizijske družbe po propadu revizijske družbe Arthur Andersen	6
Tabela 2: Povzetek ugotovitev avtorjev, ki raziskujejo vpliv mednarodnega računovodskega standarda na revizijsko ceno	8
Tabela 3: Drugi vplivi na revizijsko ceno	13
Tabela 4: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu in povprečni bilančni vsoti v evrih med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila družb	19
Tabela 5: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu, povprečni bilančni vsoti v evrih in število odvisnih družb med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila skupine.....	19
Tabela 6: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu, povprečni bilančni vsoti v evrih in število odvisnih družb med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin	20
Tabela 7: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	25
Tabela 8: Stopnja rasti prihodkov od prodaje glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	27
Tabela 9: Stopnja rasti čistega poslovnega izida glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	28
Tabela 10: Stopnja rasti za bilančno vsoto glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012	29
Tabela 11: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	32
Tabela 12: Stopnja rasti prihodkov od prodaje glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	33
Tabela 13: Stopnja rasti čistega poslovnega izida glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	34
Tabela 14: Stopnja rasti bilančne vsote glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012	35
Tabela 15: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012.....	39
Tabela 16: Stopnja rasti prihodkov od prodaje družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012.....	40
Tabela 17: Stopnja rasti čistega poslovnega izida družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012.....	41

Tabela 18: Stopnja rasti bilančne vsote družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012.....	42
Tabela 19: Rezultati analize za 83 družb na podlagi dinamičnega modela panelnih podatkov.....	45
Tabela 20: Sarganov test značilnosti.....	45
Tabela 21: Rezultati analize za 83 družb na podlagi linearnega modela z odloženo spremenljivko.....	46

UVOD

Revizorji so na preizkušnji vse od začetka krize. Gospodarska kriza se je v Sloveniji po uradnih podatkih začela v zadnjem četrtletju leta 2008 (Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2009). Na problem cen storitev (revidiranja) računovodskih izkazov (v nadaljevanju revizijska cena) je leta 1978 opozoril že Ameriški inštitut pooblaščenih javnih računovodij, in sicer da prihaja do zniževanja revizijskih cen in vpliva na revizorjevo neodvisnost (American Institute of Certified Public Accountants, 1978). Teoretično izhodišče glede pritiskov na revizijsko ceno v času krize je leta 2010 dal Nadzorni odbor za računovodstvo javnih delniških družb (Public Company Accounting Oversight Board, 2010, v nadaljevanju PCAOB). Namen magistrskega dela je analizirati gibanje cen revizijskih storitev na slovenskem trgu. Domneva, ki jo izpostavljajo revizorji, je, da zaradi nelojalne konkurence in gospodarske krize prihaja do prekomernega zniževanja cen, kar lahko vpliva tudi na kvaliteto revizijskih storitev.

Revizorji upoštevajo revizijska pravila in se držijo revizijskih zakonov. V času gospodarske krize so na udaru še toliko bolj. Družbe zaradi slabšega finančnega stanja nižajo svoje stroške poslovanja. Revizijska cena je lahko povezana z razmerami na trgu v času gospodarske krize. Nižja revizijska cena lahko vpliva na revizorjevo neodvisnost, saj obstaja nevarnost, da bi zaradi pridobitve posla opustil nekatere revizijske preglede.

Avtorji tujih prispevkov so se na temo analize revizijskih cen družb, ki kotirajo na borzi, za tovrstne raziskave v veliki večini odločili na podlagi propada velikih revizijskih družb, zaradi sprememb računovodskega zakona v posamezni državi in zaskrbljenosti revizijske stroke glede revizijske cene.

Avtorji člankov, ki so preučevali cene revizijskih storitev v Ameriki, so se osredotočili predvsem na dva dejavnika, in sicer na propad revizijske družbe Arthur Andersen in vpliv zakona Sarbanes-Oxley. Whalen in Cheffers (2012) sta odkrila, da zakon ni bil glavni krivec za višanje revizijskih cen oziroma revizijskih stroškov. Eden izmed razlogov je bil globalni trg – delniške družbe, registrirane pri Ameriški komisiji za trg vrednostnih papirjev (v nadaljevanju SEC), so namreč prilagodile računovodske izkaze, zato so imele dodatne stroške. To se je pokazalo ob povečanju obsega revizijskega dela in je vplivalo na revizijsko ceno. Whalen in Cheffers (2012) ugotavljata ravno obratno smer gibanja revizijskih storitev, kot jo na podlagi domneve o zniževanju revizijskih cen proučujem za Slovenijo. Reason (2010) je v svojem delu odkril, da so se družbe za izbiro novega revizorja odločile na podlagi nižjih revizijskih cen.

V Evropi in Avstraliji je na revizijsko ceno vplival mednarodni standard računovodskega poročanja oziroma MSRP. De George, Ferguson in Spear (2013) so v analizi za avstralske družbe, ki kotirajo na avstralski borzi, dokazali, da so se revizijski stroški zvišali v času mednarodnega standarda računovodskega poročanja (v nadaljevanju MSRP). Goncharov, Riedl in Sellhorn (2012) so želeli analizirati revizijske cene na vzorcu nepremičninskih družb, ki ali merijo nepremičnine po poštenu vrednosti ali pa ne. Prišli so do zaključka, da nižja

revizijska cena velja za tiste evropske družbe, ki vrednotijo svoje nepremičnine po pošteni vrednosti, in višja za tiste, ki jih vrednotijo po nabavni vrednosti. Domnevajo, da je to zaradi preizkusa oslabitve pri slednjem načinu vrednotenja. Z izpostavljenostjo vrednotenju po pošteni vrednosti se revizijska cena niža, viša pa se z naraščanjem kompleksnosti poslovanja in zaradi pripoznanja (za razliko od razkritij) poštenih vrednosti v bilancah.

Köhler in Ratzinger-Sakel (2012) sta ugotovila, da je začetno nižanje revizijske cene povezano izključno z velikostjo družbe, zahtevnostjo revidiranja in tveganosti družbe.

Cilj magistrskega dela je odgovoriti na vprašanje, ali je v Sloveniji med leti 2007 in 2012 prihajalo do dumpinga. Ugotoviti želim, katera neodvisna spremenljivka ima vpliv na revizijsko ceno. V Sloveniji in tujini se je poslovanje v času gospodarske krize spreminjalo, kar je vplivalo na obseg revidiranja. Vse to se je odražalo v prihodkih družbe, čistem poslovnem izidu in bilančni vsoti. Na obseg in primerljivost revizorjevega dela so vplivali stečaji družb. Ugotavljal bom tudi vpliv na ceno revidiranja z vidika izvedbe revizije s strani velike četverice ali drugih manjših revizijskih družb. Preveril bom, ali na revizijsko ceno vpliva revizijsko mnenje tekočega leta. V družbi, ki je v slabšem stanju, mora revizor pregledati več računovodskih poročil in zaradi njenega slabšega stanja lahko poda več mnenj (s pridržkom, odklonilno ali zavrnilno). Zadnja neodvisna spremenljivka je zamenjava revizorja, ki lahko predstavlja zamenjavo revizijske družbe glede na predhodno leto.

Pričujoče magistrsko delo je sestavljeno iz uvoda, teoretičnega in empiričnega dela ter sklepa. V uvodu so opisani namen, cilj, temeljne hipoteze raziskave in metode.

V prvem delu so opisani teoretični povzetki, ugotovitve ter rezultati predhodnih raziskav in študij tujih avtorjev, objavljenih v znanstvenih in strokovnih revijah. Večinoma gre za povzetke študij, ki so raziskovale gibanje revizijske cene glede na opredeljene neodvisne spremenljivke.

V drugem delu je predstavljena lastna analiza gibanja cen revizijskih storitev. Predstavljene so neodvisne in odvisne spremenljivke ter analiza podatkov. Podrobno sta opisana dva modela, in sicer dinamični model panelnih podatkov in linearni model s predhodno odvisno spremenljivko, ki je v mojem primeru revizijska cena.

S pomočjo statističnega paketa SPSS sem izračunal deskriptivno statistiko (vključuje predstavitev revizijske cene družb, revizorjevega mnenja, revizijske družbe (velika četverica in ostale revizijske družbe), prihodkov družb, čistega poslovnega izida družb, bilančne vsote družb, zamenjave revizorja in števila odvisnih družb od leta 2007 do 2012).

Hipoteze sem testiral z uporabo dinamičnega modela panelnih podatkov in linearnega modela z odloženo spremenljivko. Z modeloma ocenjujem vzročno povezanost neodvisnih spremenljivk s ceno revizijske storitve v izbranem časovnem obdobju. Modela sta ocenjena s programom Stata.

1 VPLIV ZDRUŽEVANJA REVIZIJSKIH DRUŽB IN DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA CENO REVIZIJSKIH STORITEV

1.1 Propad revizijske družbe Arthur Andersen in vpliv zakona Sarbanes-Oxley na ceno revidiranja

Skozi zgodovino se je število revizijskih družb spreminjalo zaradi združitvev in stečajev. Pred letom 1989 je bilo revizijskih družb osem, imenovale so se Big 8 oziroma velika osmerica. Mednje so spadale naslednje revizijske družbe: Coopers & Lybrand, Ernst & Whinney, Deloitte, Haskins & Sells, Arthur Andersen, Price Waterhouse, Touche Ross, KPMG in Arthur Young & company. Leta 1989 je prišlo do združitve nekaterih revizijskih družb in nastali sta dve novi. Ernest & Whinney se je združil z Arthur Young in nastala je revizijska družba Ernst & Young. Združila sta se tudi Deloitte, Haskins & Sells in Touche Ross, pri čemer je nastala revizijska družba Deloitte Touche. Leta 1989 se je število velikih revizijskih družb skrčilo z velike osmerice na veliko šesterico (Big 6). Leta 1998 je ponovno prišlo do združitve dveh revizijskih družb. Price Waterhouse in Coopers & Lybrand sta se združila v PricewaterhouseCoopers, ki se tako imenuje še danes. Iz velike šesterice je nastala velika peterica (Big 5). Poznani Big 4¹ oziroma velika četverica je nastala leta 2002, in sicer po propadu revizijske družbe Arthur Andersen zaradi škandala Enron (Stuart, 2014).

Prehod revizijskih družb z velike osmerice vse do velike četverice je vplival na revizijsko ceno. Manjša skupina večjih revizijskih ponudnikov je zaračunavala višje revizijske cene. Po škandalu revizijske družbe Arthur Andersen v začetku leta 2000 in sprejetem revizijskem zakonu Sarbanes-Oxley leta 2002 so bile revizijske cene na preizkušnji in so začele padati (Albrecht, 2010). Reason (2010) je ugotovil, da so prihodki družbe začeli padati v času recesije in lahko se je zniževala tudi revizijska cena. Za padec revizijskih cen navaja dva razloga:

- po sprejetem revizijskem zakonu Sarbanes-Oxley so imele nekatere družbe lastno notranjo revizijsko kontrolo za pregled računovodskih izkazov, pri čemer so povečale intenzivnost notranje kontrole v družbi, kar se je posledično kazalo v nižji revizijski ceni;
- družbe so se odločale za izbiro novega revizorja na podlagi nižjih revizijskih cen.

Po propadu družbe Arthur Andersen in sprejetju novega revizijskega zakona Sarbanes-Oxley v letu 2002 so se povečale menjave revizorjev. Novi revizijski zakon Sarbanes-Oxley je povečal obseg dela in revizijsko ceno. Revizijske družbe so imele razlog za zamenjavo revidirancev. Domnevna razloga za odstop večjih revizijskih družb od revidirancev sta bila, da družba ni bila profitabilna ali je bila izpostavljena nezaželenemu tveganju v gospodarstvu. Možen razlog za odstop revizijske družbe od finančno nestabilne družbe je bil povečano tveganje revidiranja. Na strani družbe je bil domneven razlog za odstop revizijska cena.

¹ Big 4 je okrajšava za štiri globalno znane revizijske družbe, ki imajo mrežo po vsem svetu. To so Ernst & Young, Deloitte, PwC in KPMG.

Nekatere družbe so trdile, da imajo dodatne koristi posameznih revizijskih storitev, če izberejo manjšo revizijsko družbo in poskušajo znižati revizijsko ceno. Zamenjava velike revizijske družbe z manjšo lahko kaže na to, da so družbe motivirane za nižjo revizijsko ceno. Razlogi za nižje revizijske cene so pritegnili pozornost regulatorjev in pooblaščenih svetovalcev (Brandon, Carver, Hollingsworth & Stanley, 2012).

Cheffers in Whalen (2010; Whalen & Cheffers, 2012) sta opravila raziskavo revizijskih in nerevizijskih storitev za dve obdobji. Prva primerjava je bila narejena za obdobje sedmih let, od 2002 do 2008, druga pa za obdobje desetih let, od 2002 do 2011. Primerjava je temeljila na cenah registriranih delniških družb pri Ameriški komisiji za trg vrednostnih papirjev (v nadaljevanju SEC). Preverila sta, ali sta se revizijska cena in nerevizijska storitev v obeh obdobjih spremenili zaradi obsega dela revizorjev, ker je stopil v veljavo nov zakon Sarbanes-Oxley, ali obstajajo drugi razlogi, ki jih družba ni zaznala. Vzorec, ki je zajel obdobje od leta 2002 do 2011, ni vključeval bistvenih revizijskih sprememb glede na prvi vzorec od leta 2002 do 2008. Od leta 2002 do 2008 so revizijski prihodki v povprečju rasli, kar je značilno tudi za drugi vzorec. Povzeto po prvem vzorcu, od 2002 do 2008, so revizijski prihodki leta 2008 znašali 79,68 %, nerevizijske storitve pa 20,32 % celotnih revizijskih prihodkov. Pri drugem vzorcu, ki predstavlja obdobje desetih let, je bilo v povprečju zaznati rast revizijskih prihodkov. Nerevizijske storitve, in z njimi prihodki, so se od leta 2002 do 2011 v povprečju znižale. Pri obeh vzorcih se je obseg dela revizorjev v veliki meri povečal zaradi zakona Sarbanes-Oxley. Za povečanje obsega dela, ki so jih zaznale revizijske družbe, obstajajo tudi drugi razlogi. Cheffers in Whalen (2010; Whalen & Cheffers, 2012) sta jih navedla v prvem in drugem delu:

- povečanje prodaje med letoma 2006 in 2007: s tem se je povečal obseg dela družb za pripravo računovodskih izkazov, obseg revidiranja in cena za opravljanje revizijskih storitev;
- zaznavanje prevar in ponovno vrednotenje: spremembe revizijskih standardov, ki zahtevajo dodatno delo za odkrivanje prevar, razumevanje posla in ponovno ocenitev poštene vrednosti;
- dodatno delo revidirancev pri pripravi računovodskih izkazov;
- globalni trg: različne poslovne prakse in računovodski standardi, kar je prineslo dodatno delo za revidiranje računovodskih izkazov in več dela revizorjem.

Vsi zgoraj naštetih razlogi Cherrersa in Whalena (2010, 2012) nakazujejo povečan obseg dela družb za pripravo računovodskih izkazov, obseg revizijskega dela in vpliv na revizijsko ceno.

Ettredge, Li in Scholz (2007) so raziskovali povezavo med zamenjavo revizorja in gibanjem revijske cene. Razlog za analizo so bili razni revizijski škandali, kot je propad družbe Arthur Andersen in sprejetje zakona Sarbanes-Oxley leta 2002. Vse te spremembe so lahko vplivale na povečanje revizorjevega dela in revizijske cene za delniške družbe. Pri analizi so ugotovili, da je višja revizijska cena povezana z večjo verjetnostjo zamenjave revizorja. Pri manjših družbah je obstajala večja verjetnost, da bodo zamenjali revizorja. Revizorji so v času

spmembe zakona Sarbanes-Oxley želeli ohranili revizijsko ceno, ker se jim je povečal obseg dela.

Leta 2002 je prenehala poslovati ameriška revizijska družba Arthur Andersen, ker je bila obsojena zaradi neustreznega revizijskega mnenja o družbi Enron in zavajanja vlagateljev. Istega leta je družbo kupil Deloitte & Touche, zato se je število velikih revizijskih družb s petih znižalo na štiri. Zaradi propada Arthur Andersena so družbe večinoma izbirale veliko četverico. Manjšim družbam, ki so kotirale na borzi v Veliki Britaniji, se je po propadu Arthur Andersena revizijska cena zvišala. Dogodek v zvezi z družbo Enron je prinesel razpravo o konkurenci in o kvaliteti revizije na revizijskem trgu (Abidin, Beattie & Goodacre, 2010).

Grothe in Weirich (2007) sta raziskovala vzroke za zamenjavo revizorjev. Po propadu Arthur Andersena je 6543 družb med leti 2003 in 2006 zamenjalo revizorja. Večina družb, ki je pred propadom zaupala revizijski družbi Arthur Andersen, je nato izbrala manjšo revizijsko družbo. Opazen je trend, da družbe niso več izbirale med veliko četverico. Namesto tega so raje izbrale revizijsko družbo, ki spada v razred 2 (BDO Seidman, Grant Thornton, McGladrey & Pullen in Crowe Chizek), ali manjšo revizijsko družbo. Leta 2005 je 1430 ameriških delniških družb zamenjalo revizorja, leto kasneje pa se je za zamenjavo odločilo manjše število družb. Za zamenjavo revizorja se je odločilo 1322 ameriških delniških družb, kar predstavlja 10,4 % ameriških delniških družb. Od 1322 je 66 družb leta 2006 revizorja zamenjalo vsaj dvakrat. Po Glass, Lewis & Co. (v Grothe & Weirich, 2007) so povzeti najpomembnejši razlogi za zamenjavo revizorja v letih 2005 in 2006:

- večina ni navedla razloga;
- zamenjalo se je vodstvo v družbi oziroma uprava;
- združitev revizijskih družb;
- zahteve zakona Sarbanes-Oxley;
- nižanje stroškov v družbi;
- drugi razlogi (zamenjava lokacije družbe ali revizorske družbe, primeren revizor za revidiranje glede na velikost družbe in dejavnosti, odhodi revizijskih partnerjev in finančno stanje revizorjev).

Abidin, Beattie in Goodacre (2010) so raziskovali angleške družbe, ki kotirajo na borzi v Veliki Britaniji. Vprašanje je bilo, kakšna sta koncentracija na revizijskem trgu in cena storitev revidiranja računovodskih izkazov med leti 1998 in 2003. S propadom revizijske družbe Arthur Andersen se je znižala raven neenakosti med velikimi revizijskimi družbami. Deloitte je dobil približno 70 % revidirancev družbe Arthur Andersen, ki ga je kupil leta 2002. PricewaterhouseCoopers je ohranil svoj dominantni položaj s 40 % tržnim deležem na podlagi revizijskih cen in bil leta 2003 prisoten v 18 od 34 industrijskih sektorjev. V Veliki Britaniji se je revizijska cena za kotirajoče družbe na borzi zvišala po propadu družbe Arthur Andersen, kar velja predvsem za manjše družbe. Razlog za zvišanje je bil, da so lahko bolj finančno tvegana, kar se je v revizijski ceni kazalo v višji zavarovalni komponenti. Na revizijsko ceno pri manjših družbah je med drugim vplivala tudi sprememba v gospodarstvu.

Tabela 1 predstavlja povzetke ugotovitev avtorjev, ki so v svojih člankih navedli vpliv revizijskega zakona Sarbanes-Oxley na revizijsko ceno ali menjavo revizijske družbe po propadu revizijske družbe Arthur Andersen.

Tabela 1: Povzetki ugotovitev avtorjev o vplivu zakona Sarbanes-Oxley na revizijsko ceno in menjavi revizijske družbe po propadu revizijske družbe Arthur Andersen

Avtor(-ji) in leto	Raziskava	Ugotovitve glede revizijskih cen
Abidin, Beattie in Goodacre (2010)	Študija o zamenjavi revizorja po propadu družbe Arthur Andersen in revizijski ceni.	Po propadu družbe Arthur Andersen so družbe večinoma izbirale med veliko četverico. Manjšim družbam, ki so kotirale na borzi v Veliki Britaniji, se je po propadu družbe Arthur Andersen revizijska cena zvišala.
Brandon, Carver, Hollingsworth in Stanley (2012)	Študija o revizijski ceni in razlog za zamenjavo revizorja.	Domnevni razlog za odstop družbe od revizijske pogodbe, če revizijska družba ne zniža revizijske cene.
Cheffers in Whalen (2010)	Študija o revizijski ceni.	Glavni razlog za zvišanje revizijske cene ni bil zakon Sarbanes-Oxley, ampak drugi razlogi. Eden izmed njih je lahko povečanje prodaje med leti 2006 in 2007.
Ettredge, Li in Scholz (2007)	Študija o razlogu za zamenjavo revizorja.	Višja revizijska cena predstavlja večjo verjetnost, da bodo zamenjali revizorja.
Grothe in Weirich (2007)	Študija o menjavah revizorja po propadu družbe Arthur Andersen.	Nižja revizijska cena je bila eden izmed razlogov za zamenjavo revizijske družbe.

se nadaljuje

nadaljevanje

Reason (2010)	Študija o padcu revizijske cene.	Navedena razloga za padec revizijskih cen: – po sprejetem revizijskem zakonu Sarbanes-Oxley družbe povečajo notranjo kontrolo; – družbe se odločajo za izbiro novega revizorja na podlagi revizijskih cen.
Whalen in Cheffers (2012)	Študija o revizijski ceni.	Zakon Sarbanes-Oxley ni bil glavni razlog za zvišanje revizijske cene. Eden izmed razlogov je bil globalni trg.

1.2 Vpliv uvedbe mednarodnih računovodskih standardov na ceno revidiranja

De George, Ferguson in Spear (2013) so raziskovali, kako mednarodni standardi računovodskega poročanja (MSRP) vplivajo na ceno revidiranja. Izbrali so avstralske družbe, ki so kotirale na avstralski borzi (v nadaljevanju ASX), ki so 1. 1. 2005 sprejele MSRP in ki so imele popolne podatke za dokončno analizo. V končno analizo so vzeli 907 avstralskih družb, ki so kotirale na ASX od leta 2002 do 2006. Ocenili so, da so se stroški revizije v času, ko so družbe sprejele MSRP, v povprečju zvišali za 23 %. Nadaljnja analiza je pokazala, da imajo manjše družbe v primerjavi z večjimi v času, ko so uvedli v svoja finančna poročila MSRP, višje revizijske stroške. Ugotovitve lahko kažejo, da imajo višje revizijske stroške tiste družbe, ki imajo bolj zapleten sistem računovodskega poročanja.

Goncharov, Riedl in Sellhorn (2012) so raziskovali razmerje med pošteno vrednostjo nepremičnin in revizijsko ceno. V vzorec so vzeli nepremičninske družbe od leta 2001 do 2008 s sedežem v Evropi. Pred letom 2005, ko MSRP-ji še niso bili obvezni za vrednotenje nepremičnin v Evropski uniji (v nadaljevanju EU), so imele družbe možnost vrednotiti nepremičnine v bilancah stanja po nacionalnih računovodskih standardih. Ti so dovoljevali, da je družba svoje nepremičnine lahko vrednotila po pošteni ali po nabavni vrednosti. Družbe, ki so uporabljale vrednotenje po pošteni vrednosti, so imele pred letom 2005 nižjo revizijsko ceno kot družbe, ki so vrednotile svoje nepremičnine po nabavni vrednosti. V letu 2005, ko so MSRP-ji postali obvezni, so družbe vrednotile izključno po pošteni vrednosti. Višjo revizijsko ceno po sprejetju MSRP so imele družbe, ki so imele več nepremičnin in različne nepremičnine za vrednotenje in revidiranje.

Kim, Liu in Zheng (2012) so raziskovali, kako uvedba MSRP vpliva na revizijsko ceno. Raziskava je bila narejena za 3693 družb v 11 državah članicah EU, ki so sprejele MSRP. Ugotovili so, da se je v času sprejetja MSRP revizijska cena zvišala ali znižala. Raziskava je pokazala, da je MSRP družbam otežil ali olajšal delo finančnega poročila in temu primerno se

je gibala revizijska cena. Družbam, ki jim je MSRP otežil sestavo finančnega poročila, revizorjem pa revidiranje, se je revizijska cena zvišala, znižala pa se je tistim družbam, ki so poenostavile finančno poročilo in revizorjem omogočile lažji pregled.

V Tabeli 2 so predstavljeni različni avtorski članki, ki se ukvarjajo z vplivom mednarodnega računovodskega standarda (MSRP) na revizijsko ceno.

Tabela 2: Povzetek ugotovitev avtorjev, ki raziskujejo vpliv mednarodnega računovodskega standarda na revizijsko ceno

Avtor(-ji) in leto	Raziskava ali vzorec	Ugotovitve glede revizijskih cen
De George, Ferguson in Spear (2013)	Študija o zvišanju stroškov revizije v času sprejetja MSRP.	Stroški revizije so se v času sprejetja mednarodnih računovodskih standardov oziroma MSRP v povprečju zvišali za 23 %.
Goncharov, Riedl in Sellhorn (2012)	Študija o vrednotenju nepremičnin in vplivu na revizijsko ceno.	Pred letom 2005 mednarodni računovodski standardi poročanja oziroma MSRP še niso bili obvezni za družbe. Ugotovili so, da imajo nižjo revizijsko ceno tiste nepremičninske družbe, ki vrednotijo svoje nepremičnine po pošteni in ne po nabavni vrednosti.
Kim, Liu in Zheng (2012)	Študija o sestavi finančnega poročila in vplivu na revizijsko ceno.	Družbe, ki so imele probleme s sestavo finančnega poročila, so imele višjo revizijsko ceno. Nižjo revizijsko ceno so imele družbe, ki so poenostavile oziroma prilagodile finančno poročilo.

1.3 Drugi vplivi na ceno revidiranja

Asthana in Boone (2012) sta predstavila študijo o revizijskih cenah in kvaliteti opravljene revizijske storitve. Nižja revizijska cena, ki je dosežena med revizorjem in revidirancem, lahko vpliva na kvaliteto opravljene revizijske storitve. Ugotovila sta, da se kvaliteta opravljene revizijske storitve spreminja, ko revizijska cena odstopa od normalne ravni. To pomeni, da nižanje ali večanje revizijske cene vpliva na kvaliteto revidiranja. Avtorja sta podala razlago, da kvaliteta revizije pada z nižanjem revizijske cene, padec kvalitete pa se še poveča, če ima revidiranec dobro pogajalsko izhodišče (Asthana & Boone, 2012).

Basioudis, Papakonstantinou in Geiger (2008) so raziskovali, kako revizijske in nerevizijske storitve vplivajo na revizijsko mnenje. Vzeli so finančno nestabilne družbe v Veliki Britaniji. Raziskava je potrdila, da sta revizijska in nerevizijska storitev povezani z revizijskim mnenjem. Revizor je za finančno nestabilne družbe prilagodil mnenje in v večini primerov menil, da je družba delujoča. Finančno nestabilne družbe z visokimi revizijskimi stroški imajo večjo možnost dobiti revizijsko mnenje o delujoči družbi. Družbe, ki imajo več nerevizijskih storitev in posledično višje stroške, imajo manjšo možnost prejeti revizijsko mnenje o delujoči družbi².

Köhler in Ratzinger-Sakel (2012) sta raziskovala značilnosti nemškega revizijskega trga za revizijske cene in nerevizijske storitve od leta 2005 do 2007. Želela sta ugotoviti, ali je nižja revizijska cena odvisna od velikosti družbe oziroma revidiranca v začetnem revidiranju. Ugotovila sta, da je začetna revizijska cena nižja v začetku revidiranja in je odvisna od velikosti družb, zahtevnosti revidiranca in tveganosti družbe. Bigus in Zimmermann (2009), Köhler, Marten, Ratzinger in Wagner (2010) in Wild (2010) so naredili študije za nemški revizijski trg v zvezi z nižanjem revizijske cene (angl. low-balling), v nadaljevanju pa z višanjem z namenom, da bi imele revizijske družbe dobiček. Nobena študija ni našla dokazov glede nižanja revizijske cene (Köhler & Ratzinger-Sakel, 2012).

Chan, DeBoskey in Hee so naredili ameriško študijo in preverili, ali se je revizijska cena spreminjala. Raziskali so gibanje revizijskih cen velike četverice in ostalih revizijskih družb. Zajeli so podatke od leta 2002 do 2011. Med leti 2002 do 2007 je velika četverica revizijsko ceno v povprečju zvišala, med leti 2008 in 2011 pa v povprečju znižala. Analiza je bila narejena tudi za ostale revizijske družbe, ki ne sodijo med veliko četverico. Revizijska cena se je zanje od leta 2002 do 2011 v povprečju zvišala. Možna razloga za padec revizijskih cen pri veliki četverici med leti 2008 in 2011 v primerjavi z ostalimi revizijskimi družbami sta ekonomija obsega in obseg znanja, ki ga ima velika četverica. Ta je zaradi večjega obsega znanja lahko hitreje pregledala računovodske izkaze oziroma hitreje opravila revizijo (Chan, DeBoskey, & Hee, 2012).

² Tveganje, da bo revidiranec obstajal in deloval še naslednje leto.

Analiza menjave revizijskih družb, ki so jo naredili Chang, Cheng in Reichelt (2010), je bila narejena za obdobje med leti 2002 in 2006, ko so družbe menjale revizorje. V tem času so se zgodile nekatere spremembe, kot so zakon Sarbanes-Oxley, pregledi Nadzornega odbora za računovodstvo javnih delniških družb (PCAOB) in poostreitev obrazca 8-K. Družbam, ki so zamenjale veliko četverico z manjšimi revizijskimi družbami, se je revizijska cena znižala veliko bolj kot tistim, ki so enega izmed velike četverice zamenjale z drugo revizijsko družbo iz omenjene četverice. Možni razlog pri pogajanju je bila nižja revizijska cena.

Cullinan in Du (2010) sta za vzorec vzela 875 revizijskih družb med leti 2003 in 2008. Vanjo sta vključila veliko četverico, manjše revizijske družbe in največje revizorske družbe po veliki četverici (BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton in Crowe Chizek). Raziskave sta se lotila z namenom, da bi proučila, kdaj se revizorska družba zamenja, kakšna je revizijska cena in kdaj revizor odstopi. Najvišje revizijske cene zaračunava velika četverica, medtem ko pri ostalih pri zaračunavanju revizijskih cen ni bilo razlik. Največje revizorske družbe po veliki četverici (BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton in Crowe Chizek) od svojih revidirancev odstopijo hitreje kot manjše revizijske družbe in velika četverica. Naslednje revizorske družbe po veliki četverici so pri izbiri revidirancev veliko bolj selektivne, kot so bile v preteklosti. Možen razlog za to je, da želijo večje revizijske družbe po veliki četverici (BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton in Crowe Chizek) uravnnavati povpraševanje in ne želijo preseči svojih zmožnosti, ker imajo enako revizijsko ceno kot manjše revizijske družbe. Ugotovila sta, da je v primeru odstopa revizorja od revizijske pogodbe večja verjetnost, da bo revidiranje nadaljevala manjša revizijska družba.

Deis Jr. in Giroux (1996) sta raziskovala odnos med revizijskimi cenami, revizijskimi urami in kvaliteto revidiranja. Zanimalo ju je, kako se navedene spremenljivke obnašajo v začetni fazi revidiranja, ko revizijska družba prvič revidira družbo. Podatke, zbrane med leti 1984 in 1989, sta dobila pri teksaški agenciji za izobraževanje (imenovani TEA). Analiza je v prvem letu pokazala nizko začetno ceno revidiranja (angl. low-balling). Kljub temu je bila kvaliteta revidiranja visoka in revizorji so v prvem letu za revidirance porabili več ur.

Ettredge, Xu in Yi (2013) so naredili študijo o gibanju revizijske cene in deležu poštene vrednosti sredstev v bankah. Vzorec je zajemal ameriške banke med leti 2008 in 2011. Specialisti za revidiranje bank, ki so lahko velika četverica ali ostale revizijske družbe, v povprečju zaračunavajo nižje revizijske cene. Revizijska cena se zviša, ko sredstva po merilu vrednotenja poštene vrednosti padejo z ravni 1, ki je tržna vrednost. Revizijska cena se zviša tistim bankam, ki so po vrednotenju sredstev na ravni 2 ali ravni 3 poštene vrednosti. Poštena vrednost na ravni 1 je najmanj subjektivna in najbolj zaželena. Raven 3 je najbolj subjektivna in najmanj zaželena, ker ima majhne ali nobenih tržnih informacij za ocenitev sredstev. Oцени se na podlagi modela z diskontiranimi denarnimi tokovi. Raven 2 in 3 za ocenitev poštene vrednosti sredstev predstavljata višje poslovno tveganje ali negotovost za banko. Od revizorja raven 3 zahteva več revizijskega dela, saj preverja verodostojnost modelov vrednotenja.

V času recesije so bili revizorji deležni raznih pritiskov. Regulatorji so imeli pomisleke, da pritiski na ceno revizije lahko vplivajo na kvaliteto revizije (PCAOB, 2010). Ettredge,

Fuerherm in Li (2014) so ugotovili, da je pritisk na ceno revizije najverjetneje povezan z računovodskimi napakami družb v letu 2008, ko je bila Amerika v recesiji. To pomeni, da so leta 2008 družbe, ki so imele računovodske napake, pritiskale na ceno revizije, kar potrjuje tezo regulatorjev.

Fargher, Taylor in Simon (2001) so opazovali spremembe revizijskih cen in izbiro revizorja. Opazovali so 796 revizijskih družb v 20 državah v letu 1994. Rezultati so pokazali, da je revizijska cena višja v državah, kjer zahtevajo več razkritij, imajo trden pravni (revizijski) sistem in urejene državne predpise glede revidiranja. Izbira večje revizorske družbe je povezana z revizijskimi razkritji v določeni državi. V državah, kjer so urejeni revizijski predpisi o razkritjih, družba namreč izbere večjo revizijsko družbo.

Ghosh in Lustgarten (2006) sta naredila raziskavo za ameriško družbo med leti 2000 in 2003. Analizirala sta, ali se revizijska cena zniža v prvem letu, ko družba zamenja revizijsko družbo. Podatke sta pridobila od družbe Standard & Poor's. Ameriške družbe so imele v povprečju za 24 % nižjo revizijsko ceno glede na prejšnje leto, če so zamenjale revizijsko družbo, ki ne sodi v skupino velike četverice, za eno izmed družb, ki prav tako ne sodi med veliko četverico. Revizijska cena je bila glede na prejšnje leto v povprečju nižja za 4 %, ko je ameriška družba ostala pri veliki četverici.

V današnjem času se govori, da so revizijske cene neobičajne zaradi kupovanja revizorskega mnenja. Raziskava je bila narejena za kitajske kotirajoče družbe med leti 2002 in 2008. Avtorji Xie, Cai in Ye (2010) so prišli do ugotovitve, da samo družbe, ki imajo nizek dobiček, sodelujejo v trgovanju z revizijskim mnenjem. Pri tem so ugotovili, da je višja revizijska cena povezana z boljšim revizijskim mnenjem (Xie, Cai in Ye, 2010).

Krishnan in Zhang (2014) sta preverila, ali se je revizijska cena zniževala zaradi večjega tveganja bank v času krize. V vzorec sta vzela 550 ameriških bank od leta 2008 do 2009. Med leti 2008 in 2009, v času globalne krize, so se revizorji pogajali za nižjo ceno revidiranja. Na nižanje cen revidiranja se je odzval Nadzorni odbor za računovodstvo javnih delniških družb (PCAOB) in izrazil mnenje, da se bo nižja revizijska cena odražala na nižanju revizijskega dela in imela za posledico slabšo kvaliteto revidiranja finančnega poročila. Avtorja sta se osredotočila predvsem na dve stvari: ali so zaslužki vodstva banke povezani s slabimi posojili in kako bodo slaba posojila v prihodnosti vplivala na revizijsko ceno. Večji rezi v revizijski ceni so bili bolj značilni za banke, ki jih je revidirala velika četverica. Avtorja sta ugotovila, da je velika četverica v bankah, kjer je bil zaslužek vodstva višji in so imeli več slabih posojil, manj zarezala v revizijske cene. Odpis slabih posojil v prihodnosti znižuje revizijsko ceno za banke, ki jih je revidirala velika četverica. Bankam, ki jih niso revidirale revizijske družbe iz velike četverice in so imele priznanih več slabih posojil v primerjavi z ostalimi bankami, se je revizijska cena znižala za več kot četrtino. Avtorja sta ugotovila, da nižanje revizijske cene ni povezano s kvaliteto revidiranja, kot so domnevali v Nadzornem odboru za računovodstvo javnih delniških družb (PCAOB).

Menon in Williams (2001) sta na ameriških družbah naredila študijo o revizijskih cenah med leti 1980 in 1997. Vzorec je bil omejen izključno na tiste revidirance, ki so bili revidirani s strani velike šesterice in so objavili revizijske cene. Leta 1989 je prišlo do združitve velike osmerice v veliko šesterico. Avtorja sta v raziskavi ugotovila, da je revizijska cena višja v obdobju med leti 1983 in 1989 kot v letu 1980, ki sta ga vzela za osnovno leto. Revizijska cena se leta 1990 ni bistveno razlikovala od revizijske cene leta 1980 in je ostala na podobni ravni revizijskih cen iz osemdesetih. Zvišala se je v letu 1988. Menon in Williams predvidevata, da se je zvišala zaradi novega revizijskega standarda, ki ga je izdal Odbor za računovodske standarde (ASB). Novi revizijski standard je vplival na revizijsko delo in posledično povzročil dvig revizijske cene.

Revizijska cena se je skozi desetletja spreminjala. Analize cen revidiranja segajo že v osemdeseta leta, ko sta Simon in Francis leta 1988 objavila znanstveni članek, v katerem sta raziskovala gibanje revizijskih cen med leti 1979 in 1984. Za to delo sta se odločila na podlagi Ameriškega inštituta pooblaščenih javnih računovodij (v nadaljevanju AICPA), ki je leta 1978 izjavil, da se revizijske cene znižujejo in vplivajo na neodvisnost revizorja (American Institute of Certified Public Accountants, 1978). Eden izmed razlogov za analizo cen revidiranja je bil tudi, da so bile revizijske cene z namenom pridobiti posel v začetku posla nižje. Analiza je pokazala, da je bilo v prvem letu revidiranja zaznati nižje revizijske cene. V povprečju so bile od normalne ravni nižje za 24 %. Revizijska cena za novega revizorja se je vrnila na običajno raven po štirih letih revidiranja (Simon & Francis, 1988).

Peel in Roberts (2003) sta raziskovala revizijsko ceno za majhne družbe. Za vzorec sta vzela 708 proizvodnih družb v Veliki Britaniji, ki so imele popolne podatke za analizo, in sicer med leti 1996 in 1997. V raziskavi nista našla dovolj dokazov, da je zamenjava revizorja povezana z nižanjem revizijske cene.

Stefaniak, Robertson in Houston (2009) so pripravili povzetke literature z vzroki in posledicami menjave revizorjev. V nadaljevanju so predstavljeni povzetki člankov, ki se osredotočajo na revizijsko ceno. DeAngelo (1981) je ugotovila, da znižanje revizijske cene ne ogroža revizorjeve neodvisnosti. Revizorji so si želeli imeti višjo revizijsko ceno v prihodnosti. Coate in Loeb (1997) sta podala teoretičen odgovor, zakaj je kljub nizki revizijski ceni kvaliteta revidiranja visoka, ko pride do zamenjave revizorja. Revizor nima več vpliva na svojo ponudbo, ki jo je poslal revidirancu, in se drži prvotne ponudbe. Ettredge in Greenberg (1990) sta dognala, da je nižja revizijska cena povezana z zamenjavo revizorja. To je veljalo za družbe, ki so zamenjale revizorske družbe. Ettredge, Li in Scholz (2007), Kallunki, Sahlström in Zerni (2007), Woo in Hian Chye (2001), Garsombke in Armitage (1993), Haskins in Williams (1990) ter Johnson in Lys (1990) so v svojih raziskavah odkrili, da lahko pride do zamenjave revizijskih družb zaradi visoke revizijske cene, ker družbe pri revizijskih stroških želijo prihraniti. Beattie in Fearnley (1995) sta v raziskavi za Veliko Britanijo ugotovila, da nižja revizijska cena ne privablja novih revidirancev. Revizorji želijo obdržati nezadovoljne revidirance z nižanjem revizijske cene. Butterworth in Houghton (1995) za zahodne avstralske družbe nista našla nobenih dokazov o nižanju revizijske cene v

začetnem revizijskem poslu. Začetna revizijska cena je ostala enaka zadnji ceni predhodne revizijske družbe.

Tang (2011) je raziskoval, ali prihaja do kupovanja revizorskega mnenja v upravi družbe in ali je to povezano s finančnim stanjem v družbe in revizijsko ceno. V vzorec so bile zajete kitajske družbe med leti 2001 in 2008, ki kotirajo na borzi. Družba, ki ima nižjo revizijsko ceno, je sodelovala pri kupovanju revizijskega mnenja. Nižjo revizijsko ceno je postavila uprava družbe, ker so se zavedali, da lahko hitro dobijo novega revizorja. Revizorji niso hoteli izgubiti revidirancev zaradi revizijskega posla. Vzrok za to je bila šibka pogajalska moč revizorjev.

Taylor in Simon (1999) sta v vzorec vključila 20 držav med leti 1991 in 1995 in opazovala revizijsko ceno. Prišla sta do zaključka, da je višja revizijska cena povezana s podrobnostjo razkritij finančnih poročil, z boljšim pravnim sistemom in dobro regulacijo računovodskih predpisov v državi.

V Tabeli 3 so predstavljene različne raziskave in ugotovitve avtorjev o revizijskih cenah.

Tabela 3: Drugi vplivi na revizijsko ceno

Avtor(-ji) in leto	Raziskava	Ugotovitve glede revizijskih cen
Asthana in Boone (2012)	Študija o revizijskih cenah in kvaliteti revidiranja.	Kvaliteta revidiranja se niža z nižanjem revizijske cene in z večanjem pogajalske moči revidirancev.
Basioudis, Papakonstantinou in Geiger (2008)	Vpliv revizijske in nerevizijskih storitev na revizijsko mnenje.	Večja verjetnost, da družbe dobijo mnenje s predpostavko o delujoči družbi, je, ko imajo visoke revizijske storitve. Manjša verjetnost, da družbe dobijo mnenje s predpostavko o delujoči družbi, je, ko imajo več nerevizijskih storitev.
Beattie in Fearnley (1995)	Študija o zamenjavi revizorja.	Z nižanjem revizijskih cen želijo revizorji obdržati nezadovoljne revidirance.

se nadaljuje

nadaljevanje

Bigus in Zimmermann (2009); Köhler, Marten, Ratzinger in Wagner (2010); Wild (2010)	Študija za nemški revizijski trg v zvezi z nižanjem revizijske cene.	Za nižanje revizijske cene ni nobenih dokazov.
Butterworth in Houghton (1995)	Študija o revizijskih cenah.	Za nižanje revizijske cene v začetnem revizijskem poslu za zahodne avstralske družbe ni nobenih dokazov.
Chan, DeBoskey in Hee (2012)	Študija o gibanju revizijske cene med leti 2002 in 2011.	Velika četverica je imela nižjo revizijsko ceno med leti 2008 in 2011. Razlog za nižjo revizijsko ceno je bila ekonomija obsega in obseg znanja, ki ga ima velika četverica, ki zato lahko hitreje pregleda računovodske izkaze.
Chang, Cheng in Reichelt (2010)	Študija o menjavah revizijskih družb med leti 2002 in 2006.	Družbam, ki zamenjajo veliko četverico z manjšimi revizijskimi družbami, se revizijska cena zniža bolj kot v primeru menjave revizijske družbe iz velike četverice z veliko četverico.
Coate in Loeb (1997)	Teoretična študija o izbiri revizorja.	Kljub nizki ceni revidiranja ostane kvaliteta revidiranja visoka, ker se revizorji držijo prvotno poslano ponudbo.

se nadaljuje

nadaljevanje

Cullinan in Du (2010)	Študija o menjavi revizorske družbe, o revizijski ceni in revizorjevem odstopu.	Več odstopov je bilo med večjimi družbami po veliki četverici (BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton in Crowe Chizek) v primerjavi z manjšimi revizijskimi družbami in veliko četverico. BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton in Crowe Chizek imajo enako revizijsko ceno kot manjše revizijske družbe in želijo uravnavati ponudbo. Najvišjo revizijsko ceno zaračunava velika četverica.
DeAngelo (1981)	Teoretična študija o revizijskih cenah.	V začetnem revizijskem poslu imajo revizorji nižjo revizijsko ceno in si želijo imeti višjo revizijsko ceno v prihodnosti.
Deis Jr. in Giroux (1996)	Študija o odnosu med revizijskimi cenami, revizijskimi urami in kvaliteto revidiranja v začetku revidiranja.	V začetnem oziroma prvem revidiranju je bila revizijska cena nizka. Kljub temu je bila kvaliteta revidiranja visoka in revizorji so revidirali več ur.
Ettredge, Li in Scholz (2007); Garsombke in Armitage (1993); Haskins in Williams (1990); Johnson in Lys (1990); Kallunki, Sahlström in Zerni (2007); Woo in Hian Chye (2001)	Raziskava o vplivu revizijske cene na zamenjavo revizorja.	Zamenjava revizorja zaradi visoke revizijske cene in prihrankov.

se nadaljuje

nadaljevanje

Ettredge, Fuerherm in Li (2014)	Študija o povezavi med kvaliteto računovodskih napak v času krize in revizijsko ceno.	Družbe, ki so imele računovodske napake v letu 2008, ko je bila v Ameriki prisotna kriza, so po vsej verjetnosti pritiskale na revizijsko ceno.
Ettredge in Greenberg (1990)	Študija o revizijskih cenah.	Nižja revizijska cena je povezana z zamenjavo revizorja.
Ettredge, Xu in Yi (2013)	Študija o gibanju revizijske cene in deležu poštene vrednosti sredstev v bankah.	Nižjo revizijsko ceno imajo banke, ki vrednotijo sredstva po pošteni ceni na ravni 1.
Fargher, Taylor in Simon (2001)	Študija o revizijskih cenah in izbiri revizorja.	Revizijska cena je višja v državah, kjer imajo urejene državne predpise glede revidiranja in zahtevajo več razkritij. V državah, kjer so urejeni revizijski predpisi o razkritjih, družba izbere večjo revizijsko družbo.
Ghosh in Lustgarten (2006)	Študija o zamenjavi revizorja in vpliv na revizijsko ceno za ameriške družbe med leti 2000 in 2003.	Revizijska cena je glede na predhodno leto v povprečju nižja za 24 %, če družba zamenja revizijsko družbo, ki ne sodi v skupino velike četverice, za eno izmed družb, ki prav tako ne sodi med veliko četverico. Revizijska cena je glede na predhodno leto v povprečju nižja za 4 %, če družba zamenja revizorja, ki prihaja iz velike četverice, za veliko četverico.
Köhler in Ratzinger-Sakel (2012)	Raziskava o značilnostih nemškega revizijskega trga za revizijske cene in nerevizijske storitve med leti 2005 in 2007.	V začetnem revizijskem poslu je nižja revizijska cena odvisna od velikosti družbe, zahtevnosti revidiranja in tveganosti družbe.

se nadaljuje

nadaljevanje

Krishnan in Zhang (2014)	Študija o revizijski ceni, zaslužku vodilnih v družbi in merjenju vrednosti odobrenih posojil.	Znižanje revizijske cene je bilo značilnejše za banke, ki jih je revidirala velika četverica. Velika četverica je v bankah, kjer je bil zaslužek vodstva višji in so imeli več slabih posojil, revizijske cene znižala manj.
Menon in Williams (2001)	Študija o revizijskih cenah med leti 1980 in 1997.	Višja revizijska cena med leti 1983 in 1989 v primerjavi z baznim letom 1980. V devetdesetih letih ostaja revizijska cena na ravni iz osemdesetih.
Peel in Roberts (2003)	Študija revizijskih cen za majhne družbe.	Ni dovolj dokazov, da zamenjava revizorja vpliva na revizijsko ceno.
Simon in Francis (1988)	Študija o nižanju revizijske cene v prvem letu revidiranja.	V prvem letu revidiranja so bile revizijske cene nižje za 24 %. Na običajno raven so se vrnile po štirih letih revidiranja.
Tang (2011)	Študija o revizijski ceni in zamenjavi revizorja.	Nižjo revizijsko ceno je želela uprava kitajske družbe, ker se zavedajo, da je kitajski trg velik in lahko hitro zamenjajo revizorja.
Taylor in Simon (1999)	Študija o revizijski ceni.	Višja revizijska cena je povezana s podrobnimi razkritji finančnih poročil, boljšim pravnim sistemom in dobro regulacijo v državi.
Xie, Cai in Ye (2010)	Študija o tem, ali prihaja do višje revizijske cene zaradi kupovanja revizijskega mnenja.	Višja revizijska cena je povezana z boljšim revizijskim mnenjem. Pri trgovanju z revizijskim mnenjem sodelujejo družbe, ki imajo nizek dobiček.

2 RAZISKAVA O VPLIVU DEJAVNIKOV NA REVIZIJSKE CENE V SLOVENIJI

2.1 Vzorec in viri podatkov

Vzorec temelji na podatkih iz baz GVIN in BIZI za 110 nejavnih delniških družb, ki ne kotirajo na Ljubljanski borzi. Vzorčil sem naključno iz AJPES-ovega seznama delniških družb iz leta 2009. Vse podatke sem črpal iz letnih poročil družb v tem obdobju. Zajeti so podatki med leti 2007 in 2012. Pri nekaterih družbah (revidiranih letnih družbah ali skupinah) ni bilo razvidne letne cene revidiranja, ali je bila družba v stečaju ali se je preoblikovala v d.o.o. ali pa ni bilo razvidnih podatkov za določeno leto. Končna baza tako vsebuje 83 delniških družb – nekatere imajo revidirana letna poročila skupin in revidirana letna poročila družb in objavljajo revizijske cene za obe vrsti poročil. V analizi sem upošteval 74 revidiranih letnih poročil družb in 27 revidiranih letnih poročil skupin, torej sem pri nekaterih družbah upošteval obe poročili.

2.1.1 Razdelitev in obrazložitev vzorca

Vzorec oziroma revidirane družbe sem razdelil na tri dele. V nadaljevanju so predstavljene družbe po delitvi:

- revidirana letna poročila družb;
- revidirana letna poročila skupin;
- revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin.

Opisna statistika je razdeljena na tri dele, pri modelu pa sem upošteval le kombinacijo skupnih revidiranih letnih poročil, torej revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin.

2.1.2 Velikost vzorca za revidirana letna poročila

Za revidirana letna poročila družb sem izbral družbe, ki imajo različno strukturo prihodkov, čisti poslovni izid in bilančno vsoto med leti 2007 in 2012. Tabela 4 prikazuje velikost družb po izbranih spremenljivkah. Prihodki družb so med leti 2007 in 2012 za izbrane družbe v povprečju znašali 78.665.094 evrov. Čisti poslovni izid je bil v povprečju 1.271.030 evrov. Bilančna vsota družb je bila v povprečju 240.143.657 evrov. V nadaljevanju sem izpostavil družbe, ki so v analizi odstopale od povprečja in so imele glede na povprečje višjo vrednost prihodkov ali čisti poslovni izid ali bilančno vsoto. Družbe, ki so imele v analiziranem obdobju vsaj v enem letu več kot 150.000.000 evrov prihodkov, so: Adriatic Slovenica d.d., Julon d.d., Trimo d.d., Elektro Celje d.d., Kovintrade d.d., Ljubljanske mlekarne d.d., Droga Kolinska d.d., Si.Mobil. d.d., Elektro Maribor d.d., Talum d.d., Elektro Ljubljana d.d., Kemofarmacija d.d., DARS d.d. in Revoz d.d. Družbe, ki so imele vsaj v enem letu višjo izgubo kot 10.000.000 evrov, so: Adriatic Slovenica d.d., Livar d.d., Kapitalska družba d.d., MLM d.d. in Talum d.d. Družbe, ki so imele vsaj v enem letu višjo bilančno vsoto kot

500.000.000 evrov, so: Unicredit banka Slovenije d.d., Sberbank d.d., Banka Sparkasse d.d., Kapitalska družba d.d., DARS d.d. in Revoz d.d.

Tabela 4: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu in povprečni bilančni vsoti v evrih med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila družb

LETO	PRIHODKI	ČISTI POSLOVNI IZID	BILANČNA VSOTA
Od 2007 do 2012	78.665.094	1.271.030	240.143.657

2.1.3 Velikost vzorca za revidirana letna poročila skupin

Za revidirana letna poročila skupine sem izbral družbe, ki imajo različno število odvisnih družb, strukturo prihodkov, čisti poslovni izid, bilančno vsoto in število odvisnih družb v letih med 2007 in 2012. Tabela 5 prikazuje velikost družbe po izbranih spremenljivkah. Prihodki družb so med leti 2007 in 2012 za izbrane družbe v povprečju znašali 115.936.290 evrov. Čisti poslovni izid je bil v povprečju negativen, in sicer 491.498 evrov. Bilančna vsota družb je v povprečju znašala 185.669.904 evrov. Število odvisnih družb je v povprečju 7. V nadaljevanju sem izpostavil družbe, ki so v analizi odstopale od povprečja in so imele glede na povprečje višjo vrednost prihodkov ali čisti poslovni izid ali bilančno vsoto. Družbe, ki so imele v analiziranem obdobju vsaj v enem letu več kot 150.000.000 evrov prihodkov, so: Kapitalska družba d.d., DZS d.d., Trimo d.d., Premogovnik Velenje d.d., HIT d.d., Kovintrade d.d., Ljubljanske mlekarnе d.d., Talum d.d. in Lek d.d. Družbe, ki so imele vsaj v enem letu višjo izgubo kot 10.000.000, so: Kapitalska družba d.d., MLM d.d., Trimo d.d., Hit d.d. in Talum d.d. Družbi, ki sta imeli vsaj v enem letu višjo bilančno vsoto kot 500.000.000 evrov, sta: Kapitalska družba d.d. in Lek d.d.

Tabela 5: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu, povprečni bilančni vsoti v evrih in število odvisnih družb med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila skupine

LETO	PRIHODKI	ČISTI POSLOVNI IZID	BILANČNA VSOTA	ŠTEVILO ODVISNIH DRUŽB
Od 2007 do 2012	115.936.290	-491.498	185.669.904	6,89

2.1.4 Velikost vzorca za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin

Za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin sem izbral družbe, ki imajo različno strukturo prihodkov, čisti poslovni izid in bilančno vsoto v letih med 2007 in 2012. Tabela 6 prikazuje velikost družb po izbranih spremenljivkah. Prihodki družb so med leti 2007 in 2012 za izbrane družbe v povprečju znašali 93.849.358 evrov za posamezno družbo v obdobju enega leta. Čisti poslovni izid je bil v povprečju 1.596.048 evrov. Bilančna vsota družb je bila v povprečju 244.518.855 evrov. V nadaljevanju sem izpostavil družbe, ki so v analizi odstopale od povprečja in so imele glede na povprečje višjo vrednost prihodkov ali čisti poslovni izid ali bilančno vsoto. Družbe, ki so imele med leti 2007 in 2012 vsaj v enem letu več kot 150.000.000 evrov prihodkov, so: Adriatic Slovenica d.d., Julon d.d., Kapitalska družba d.d., DZS d.d., Trimo d.d., Premogovnik velenje d.d., Elektro Celje d.d., HIT d.d., Kovintrade d.d., Ljubljanske mlekarne d.d., Droga Kolinska d.d., Si.Mobil. d.d., Elektro Maribor d.d., Talum d.d., Elektro Ljubljana d.d., Kemofarmacija d.d., DARS d.d., Lek d.d. in Revoz d.d. Družbe, ki so imele vsaj v enem letu višjo izgubo kot 10.000.000, so: Adriatic Slovenica d.d., Livar d.d., Kapitalska družba d.d., MLM d.d., Trimo d.d., HIT d.d. in Talum d.d. Družbe, ki so imele vsaj v enem letu višjo bilančno vsoto kot 500.000.000 evrov, so: Unicredit banka Slovenija d.d., Sberbank d.d., Banka Sparkasse d.d., Kapitalska družba d.d., DARS d.d., Lek d.d. in Revoz d.d.³

Tabela 6: Velikost družb po povprečnih prihodkih, povprečnem čistem poslovnem izidu, povprečni bilančni vsoti v evrih in številu odvisnih družb med leti 2007 in 2012 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin

LETO	PRIHODKI	ČISTI POSLOVNI IZID	BILANČNA VSOTA	ŠTEVILO ODVISNIH DRUŽB
Od 2007 do 2012	93.849.358	1.596.048	244.518.855	2,91

2.2 Raziskovalna vprašanja in hipoteze

Pregledal sem obstoječe študije na temo sprememb revizijskih cen. V pričujoči študiji se lotevam analize dejavnikov, ki vplivajo na revizijske cene v Sloveniji. Analiziral sem časovno obdobje med leti 2007 in 2012. Slovenijo je konec leta 2008 zajela gospodarska kriza, kar je prvi razlog za analizo revizijske cene. Posledično se je to odrazilo na računovodskih izkazih revidiranih družb, kar je lahko vplivalo na revizijsko ceno.

Pogosto je slišati domnevo, da zaradi konkurence prihaja do dumpinga. Preveril bom, kako so se gibale cene revizijskih storitev revidiranja in kateri dejavniki so na to vplivali.

³ V ležečem položaju so družbe, ki imajo revidirana letna poročila skupin. Ostale družbe imajo revidirana letna poročila družb.

Kot smo videli na podlagi pregleda literature, na ceno revidiranja vplivajo različni dejavniki. Eden izmed njih je velikost revidirane družbe, ki določa kompleksnost revizije. Velikost družbe in kompleksnost revizije bom meril preko naslednjih spremenljivk: prihodki družbe, bilančne vsote družbe in število odvisnih družb revidiranca. Preverjal bom domnevo, ali poslovni izid družb vpliva na ceno revidiranja, če mora revizor zaradi slabšega finančnega stanja družb revidirati več oziroma opraviti večji obseg preveritev, kar je običajno povezano z večjim tveganjem uravnavanja dobička ali s slabšimi notranjimi kontrolami. Preverjal bom tudi domnevo, ali odločitev družb o ohranitvi ali zamenjavi revizorja vpliva na revizijsko ceno. Za zamenjavo revizorja se lahko družba odloči vsako leto, zato bom preverjal za vsako leto posebej glede na predhodno leto, pričel bom z letom 2008. Znotraj tega bom preverjal, ali na spremembo cene vpliva zamenjava revizorja med veliko četverico in drugimi revizorji.

Na podlagi navedenega oblikujem naslednje hipoteze:

H1: Revizijska cena v preteklem obdobju vpliva na revizijsko ceno v sedanjem obdobju.

H2: Med prihodki revidirane družbe in revizijsko ceno obstaja pozitivna povezava.

H3: Med bilančno vsoto revidirane družbe in revizijsko ceno je pozitivna povezava.

H4: Med številom odvisnih družb revidiranca in revizijsko ceno je pozitivna povezava.

H5: Med čistim poslovnim izidom revidirane družbe in revizijsko ceno obstaja negativna povezava.

H6: Velikost revizijske hiše (velika četverica in ostali) pozitivno vpliva na ceno revizijske storitve.

Družbe se v času krize lahko odločajo, ali njihovo družbo revidira velika četverica ali ostale revizijske družbe. Domnevam, da so cene dražje pri veliki četverici.

H7: Zamenjava revizorja vpliva na znižanje revizijske cene.

Revizorjevo mnenje lahko nakazuje, da so imeli manj dela in s tem manj stroškov, če je denimo družba dobila mnenje brez pridržka. V nasprotnem primeru, torej če družba dobi mnenje s pridržkom, to lahko pomeni, da se je revizorjevo delo povečalo, kar posledično vpliva na višjo ceno revidiranja.

H8: Mnenje revizorja brez pridržka ima negativen vpliv na revizijsko ceno.

2.3 Merjenje spremenljivk

V tem poglavju predstavljam merjenje spremenljivk. Prva od osmih spremenljivk je revizijska cena.

Od osmih spremenljivk se štiri navezujejo na finančno oziroma bilančno stanje družb:

- prihodki družb;
- čisti poslovni izid družb;
- bilančna vsota družb;
- število odvisnih družb revidiranja.

Tri spremenljivke se navezujejo na značilnost revizijskih družb ali revizijskega mnenja:

- izbrani revizor: revizor iz skupine velike četverice ima vrednost 1, ostali revizorji imajo vrednost 0;
- zamenjava revizorja od leta 2008: vrednost 1 predstavlja, da se je družba odločila zamenjati revizorja glede na predhodno leto, vrednost 0 pa, da je ostala pri istem revizorju;
- revizijsko mnenje: mnenje brez pridržka ima vrednost 0, mnenje s pridržkom oziroma mnenje, ki ni mnenje brez pridržka, pa ima vrednost 1.

2.4 Metoda analize

Za testiranje hipotez sem uporabil dva modela: dinamični model panelnih podatkov in linearni model z odloženo spremenljivko. Pri linearnem modelu z odloženo spremenljivko (revizijska cena) ocenjujem vpliv neodvisnih spremenljivk in pretekle revizijske cene na sedanjo revizijsko ceno. Ocenil sem ga z OLS cenilko (angl. Ordinary Least Squares Method) ali metodo najmanjših kvadratov, kjer je vsota kvadratov ostankov modela čim manjša (Greene, 2002). Dinamični model panelnih podatkov ima dve prednosti. Prva je, da lahko vanj vključimo kompleksnejšo podatkovno bazo, druga pa, da zajame samo izbrano časovno obdobje (StataCorp, 2013). Za ocenitev dinamičnega modela sem uporabil posplošeno metodo momentov (angl. Generalized Method of Moments). Bistvo te metode je, da s transformacijo modela izločim specifične vplive na individualne enote v vzorcu (Lušina & Brezigar Masten, 2011). Za ocenjevanje modela na desni strani enačbe uporabimo instrumentalne spremenljivke (v nadaljevanju pri dinamičnem modelu spremenljivke). Mednje sem vključil odloženo spremenljivko (revizijsko ceno) (Greene, 2002). V nadaljevanju je predstavljen dinamični model panelnih podatkov.

Dinamični model sem ocenil v STATI (StataCorp, 2013).

Splošna enačba za dinamični model panelnih podatkov je (StataCorp, 2013):

$$y_{it} = \sum_{j=1}^p \alpha_j y_{i,t-j} + x_{it} \beta_1 + w_{it} \beta_2 + v_i + \varepsilon_{it} \quad i = \{1, \dots, N\}; \quad t = \{1, \dots, T\} \quad (1)$$

Črke v enačbi predstavljajo naslednje (StataCorp, 2013):

- $\alpha_1, \dots, \alpha_p$ so parametri, ki jih ocenjujemo;
- $y_{i,t-j}$ predstavlja odvisno spremenljivko – revizijsko ceno v preteklem obdobju;
- x_{it} je vektor eksogenih spremenljivk (matrika reda $1 \times k_1$);
- β_1 je vektor parametrov, ki jih ocenjujemo (matrika reda $k_1 \times 1$);
- w_{it} je vektor predeterminiranih spremenljivk (matrika reda $1 \times k_2$);
- β_2 je vektor parametrov, ki jih ocenjujemo (matrika reda $k_2 \times 1$);
- v_i so učinki na panelni ravni (ki so lahko korelirani z x_{it} ali w_{it});
- ε_{it} so neodvisne in enako porazdeljene napake z varianco σ_ε^2 .

Model je veliko uporabnejši, saj ne izpusti prvih osem navzkrižnih opazovanj v mojem primeru za prvo leto, kot to naredi model, ki sta ga pripravila Arellano in Bonda (1991). Z uporabo dinamičnega modela lahko izračunam kompleksnejše spremenljivke (odvisne in neodvisne).

V drugi enačbi bo Sarganov test (glej Tabela 20) povedal značilnost modela in splošno veljavnost inštrumentov, uporabljenih v modelu.

Moja nova enačba za izračun bo:

$$\begin{aligned} \text{revizijska cena}_{it} = & \beta_1 \text{revizijska cena}_{i,t-j} + \beta_2 \text{prih}_{it} + \beta_3 \text{bv}_{it} + \\ & B_4 \text{stdruz}_{it} + \beta_5 \text{čpi}_{it} + \beta_6 \text{revizor}_{it} + \beta_7 \text{spr}_{rev}_{it} + \\ & \beta_8 \text{mnenje}_{it} + \alpha + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

Uporabil sem tudi linearni regresijski model z odloženo spremenljivko, ki je podoben dinamičnemu modelu.

V tretji enačbi bo F test pokazal (glej Tabela 21), ali model kot celota izraža linearno odvisnost in ali lahko sprejmemo model kot celoto.

Moja konkretna enačba za izračun linearnega modela z odloženo spremenljivko je:

$$\begin{aligned} \text{revizijska cena}_{it} = & \beta_1 \text{revizijska cena}_{i,t-j} + \beta_2 \text{prih}_{it} + \beta_3 \text{bv}_{it} + \\ & B_4 \text{stdruz}_{it} + \beta_5 \text{čpi}_{it} + \beta_6 \text{revizor}_{it} + \beta_7 \text{spr}_{rev}_{it} + \\ & \beta_8 \text{mnenje}_{it} + \alpha \end{aligned} \quad (3)$$

2.5 Rezultati

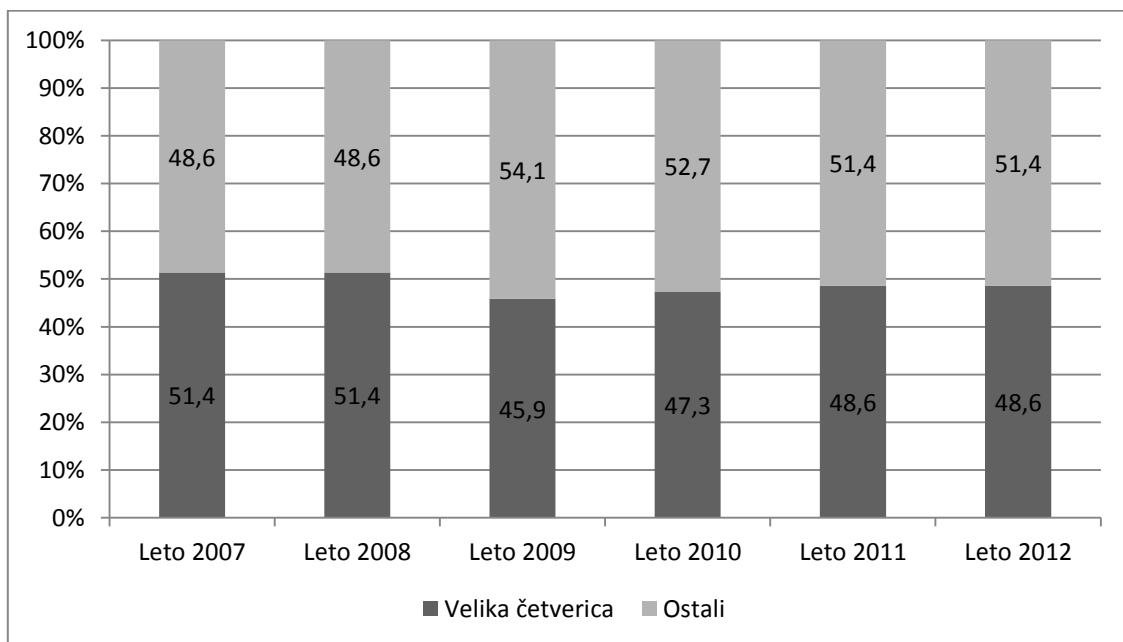
2.5.1 Opisna statistika

Za izračun opisnih statistik sem uporabil statistično orodje SPSS. Pri opisni statistiki sem analiziral frekvenco in povprečja izbranih spremenljivk med leti 2007 in 2012. Slike prikazujejo povprečja in frekvence. Naredil sem izračune stopnje rasti in indeksa posameznih spremenljivk, ki so revizijska cena, prihodki, poslovni izid in bilančna vsota za posamezno leto med leti 2007 in 2012.

2.5.1.1 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila družb

Slika 1 prikazuje izbiro velike četverice in ostalih revizijskih družb. V letih 2007 in 2008 so družbe pogosteje izbrale veliko četverico, med leti 2009 in 2012 pa se je trend obrnil v korist ostalim revizijskim družbam, ki ne sodijo med veliko četverico. Prelomno leto za veliko četverico je bilo 2009, ko so vzorčne družbe pogosteje izbrale ostale revizijske družbe. Leta 2009 so se družbe v veliki večini odločile za veliko četverico, in sicer 54,1 % družb (34 družb), za ostale revizijske družbe pa 45,9 % družb (40 družb).

Slika 1: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za družbe z revidiranimi letnimi poročili družb med leti 2007 in 2012

Slika 2 prikazuje povprečno redno letno revizijsko ceno. Zaznati je povprečno padanje revizijskih cen od leta 2007. Najbolj odstopa revizijska cena v letu 2007, ko je bila najvišja in je v povprečju znašala 22.130 evrov. Leta 2012 je bila najnižja in je znašala 20.188 evrov.

Slika 2: Povprečna redna letna revizijska cena za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

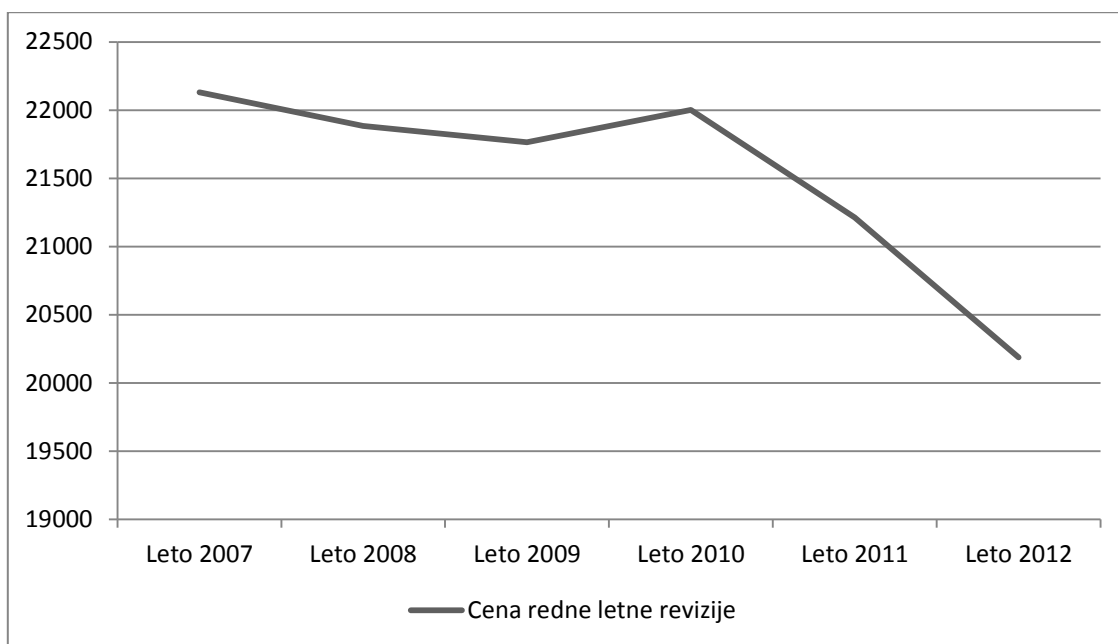

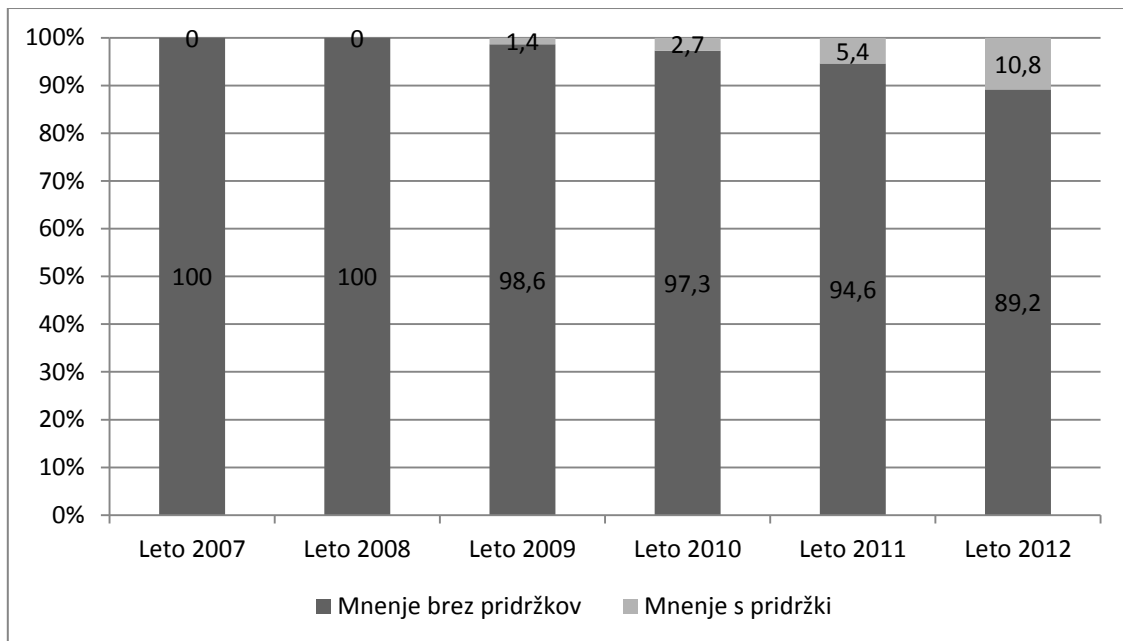
Tabela 7 prikazuje, da je bila redna revizijska cena najvišja v letu 2007. Leta 2008 se je v primerjavi z letom 2007 znižala za 1,11 %. Leta 2012 je bila za 4,83 % nižja kot leta 2011 oziroma za 8,78 % nižja kot leta 2007.

Tabela 7: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leta 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti redne letne revizijske cene	/	-1,11	-0,55	1,09	-3,58	-4,83
Indeks z osnovo 2007	100	98,89	98,35	99,42	95,85	91,22

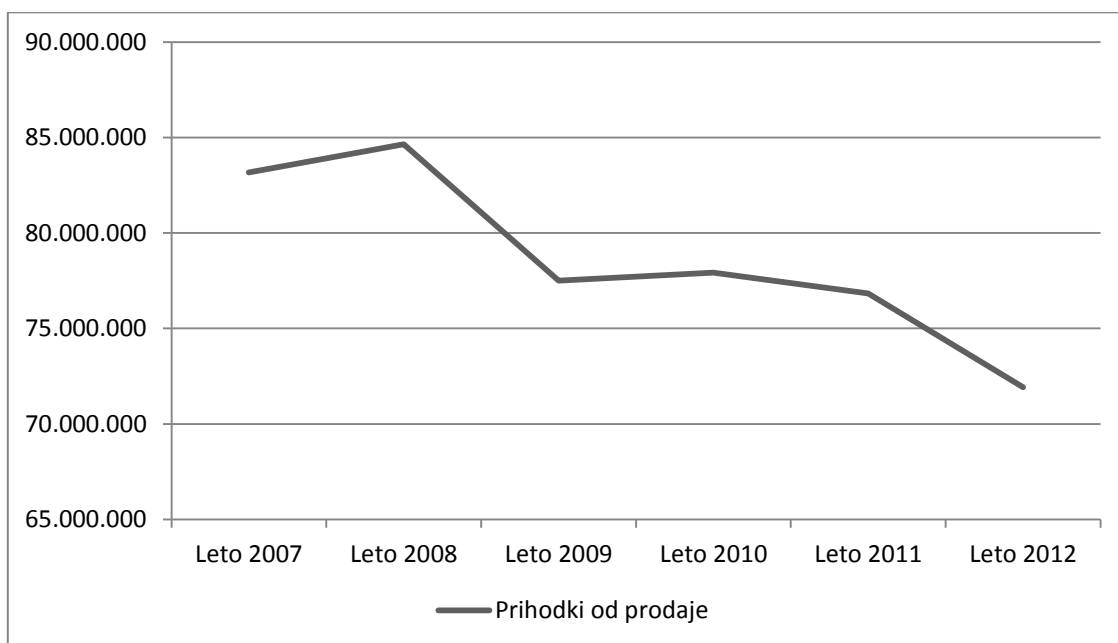
Slika 3 prikazuje revizorjevo mnenje za revidirana letna poročila družb. Družbe so večinoma dobile mnenja brez pridrzkov. Leta 2007 in 2008 so vse družbe dobile mnenja brez pridrzkov, največ mnenj s pridrzkom pa je bilo leta 2012, ko jih je prejelo 8 družb (10,8 %).

Slika 3: Revizorjevo mnenje v odstotkih za družbe z revidiranimi letnimi poročili družb med leti 2007 in 2012

Slika 4 prikazuje povprečne prihodke od prodaje, ki v povprečju kažejo na padec prihodkov med leti 2007 in 2012. Ti so leta 2007 v povprečju znašali 83.164.409 evrov. Leta 2008 so se zvišali, znašali so 84.648.860 evrov in so bili najvišji. Leta 2012 so bili najnižji glede na leto 2007 in so v povprečju znašali 71.919.548 evrov. Slika 4 predstavlja, da sta bili le leta 2008 in 2010 zabeleženi rasti povprečnih prihodkov glede na prejšnji leti. Med leti 2009 in 2012 so imele družbe manj prihodkov kot leta 2007. Prihodki družbe od prodaje so se med leti 2007 in 2012 v povprečju zniževali. Eden izmed razlogov je ta, da so lahko družbe zašle v likvidnostne težave. Družbe, ki so imele likvidnostne težave, so lahko nižale svoje stroške poslovanja in prve na udaru so bile revizijske cene.

Slika 4: Povprečni prihodki za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

Iz Tabele 8 je razvidno, da je bilo v družbah leta 2008 za 1,78 % več prihodkov kot leta 2007. Leta 2012 je bilo za 6,39 % manj prihodkov kot leta 2011 oziroma za 13,52 % manj prihodkov kot leta 2007.

Tabela 8: Stopnja rasti prihodkov od prodaje glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti prihodkov od prodaje	/	1,78	-8,43	0,53	-1,40	-6,39
Indeks z osnovo 2007	100	101,78	93,20	93,70	92,38	86,48

Čisti poslovni izid za revidirana letna poročila družb je predstavljen v Sliki 5. Slika kaže, da so imele družbe najvišji čisti poslovni izid leta 2007, ko je v povprečju znašal 4.958.736 evrov. Najnižji je bil leta 2011, tokrat negativen, v povprečju pa je znašal -267.339 evrov. Leta 2012 je v povprečju znašal 337.002 evrov in bil za 4.621.734 evrov nižji kot leta 2007.

Slika 5: Povprečni čisti poslovni izid za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

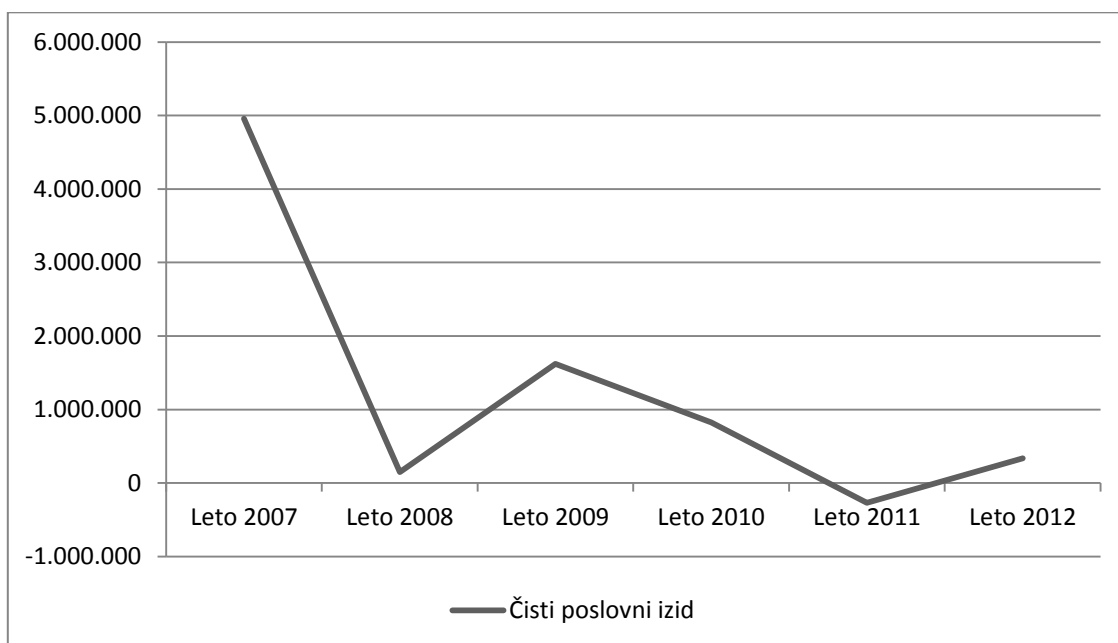

Tabela 9 prikazuje čisti poslovni izid. Leta 2008 je bil za 96,93 % nižji kot leta 2007. Med leti 2008 in 2012 se je glede na leto 2007 zniževal. V letu 2012 se je glede na leto 2011 zvišal za 226,06 % in je bil v primerjavi z letom 2007 nižji za 93,20 %.

Tabela 9: Stopnja rasti čistega poslovnega izida glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti čistega poslovnega izida	/	-96,93	965,40	-49,17	-132,44	226,06
Indeks z osnovo 2007	100	3,07	32,70	16,62	-5,39	6,80

Slika 6 prikazuje povprečno bilančno vsoto, ki se je od leta 2007 do 2009 v povprečju zvišala. Leta 2007 je v povprečju znašala 228.672.576 evrov in je bila najnižja. Leta 2009 je dosegla vrh, ko je znašala 248.919.687 evrov. V letih 2010 in 2011 se je glede na leto 2009 v povprečju znižala. V letu 2012 se je glede na leto 2011 v povprečju zvišala in je znašala 242.842.141 evrov.

Slika 6: Povprečna bilančna vsota za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

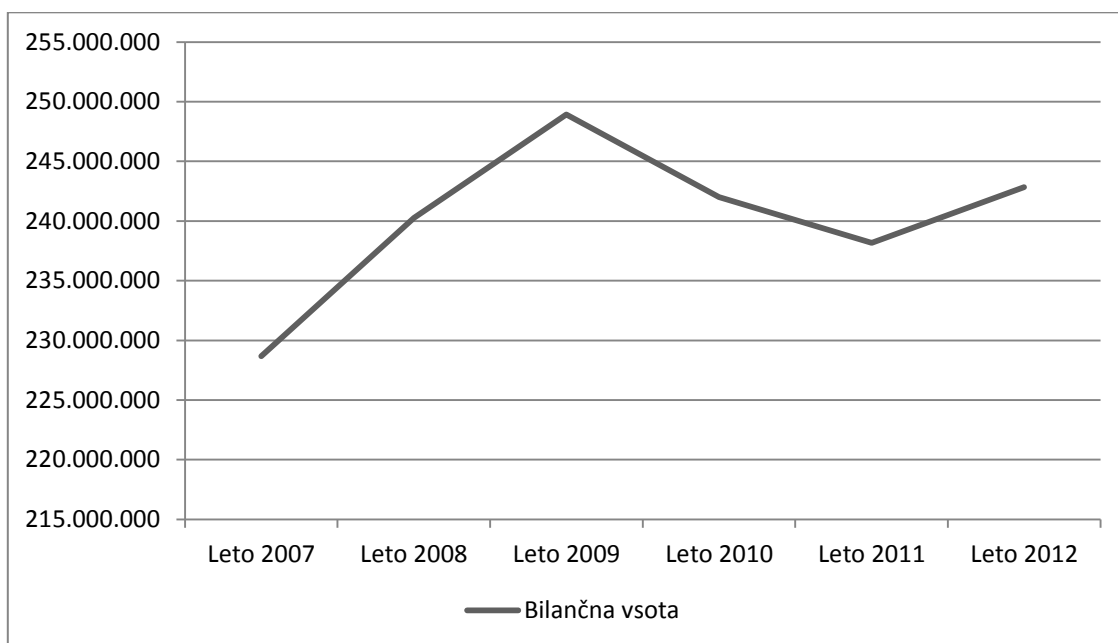

Tabela 10 prikazuje, da je bila leta 2008 bilančna vsota družb za 5,07 % višja kot leta 2007. Leta 2009 so imele družbe z revidiranimi letnimi poročili najvišjo vrednost v bilancah stanja, ki so bila zajete v vzorec. V letu 2012 je bila bilančna vsota glede na leto 2011 višja za 1,97 %, glede na leto 2007 pa za 6,20 %.

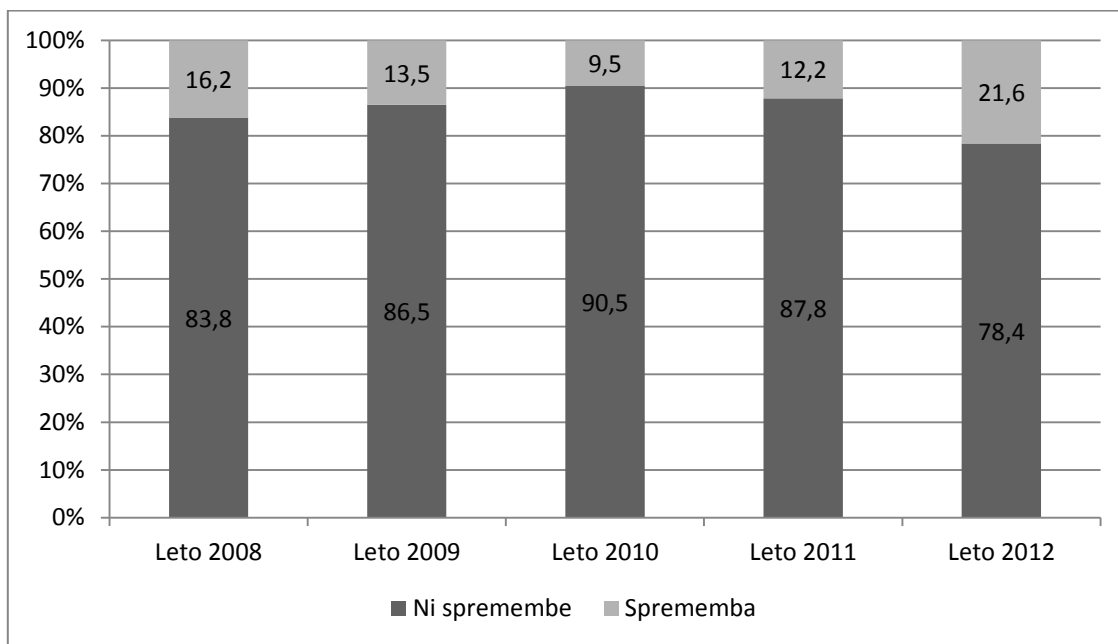
Tabela 10: Stopnja rasti za bilančno vsoto glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti bilančne vsote	/	5,07	3,60	-2,78	-1,59	1,97
Indeks z osnovo 2007	100	105,07	108,85	105,83	104,15	106,20

Pri revidiranih letnih poročilih družb nisem predstavil števila družb, ker je vključena le ena družba – matična družba.

Slika 7 prikazuje, ali je družba med leti 2008 in 2012 zamenjala revizorja glede na predhodno leto. Leta 2007 je 48,6 % družb izbralo ostale revizijske družbe, ki ne sodijo med veliko četverico, 51,4 % družb pa je izbralo eno izmed revizijskih družb, ki sodijo med veliko četverico (glej Sliko 1). Leta 2008 se je izmed 74 družb 12 odločilo za zamenjavo revizorja, to je 16,2 %. Največ zamenjav je bilo leta 2012, ko se je glede na prejšnje leto za zamenjavo odločilo 16 družb (21,6 %), 58 družb (78,4 %) pa je ostalo pri svoji prvotni izbiri.

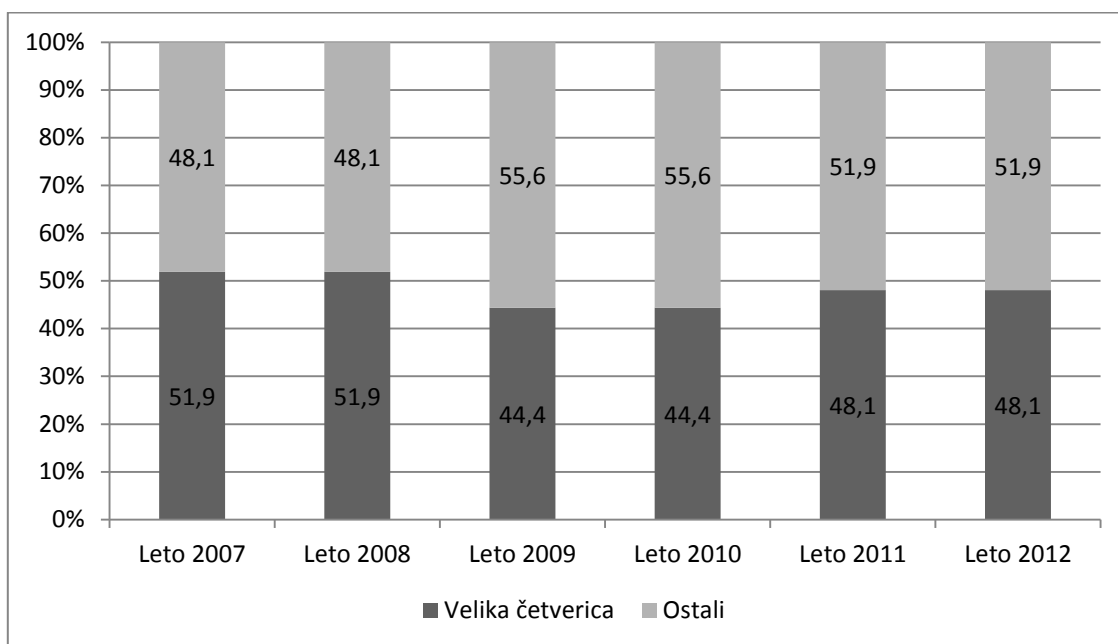
Slika 7: Zamenjava revizorja med leti 2008 in 2012 glede na predhodno leto v odstotkih za revidirana letna poročila družb

2.5.1.2 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila skupin

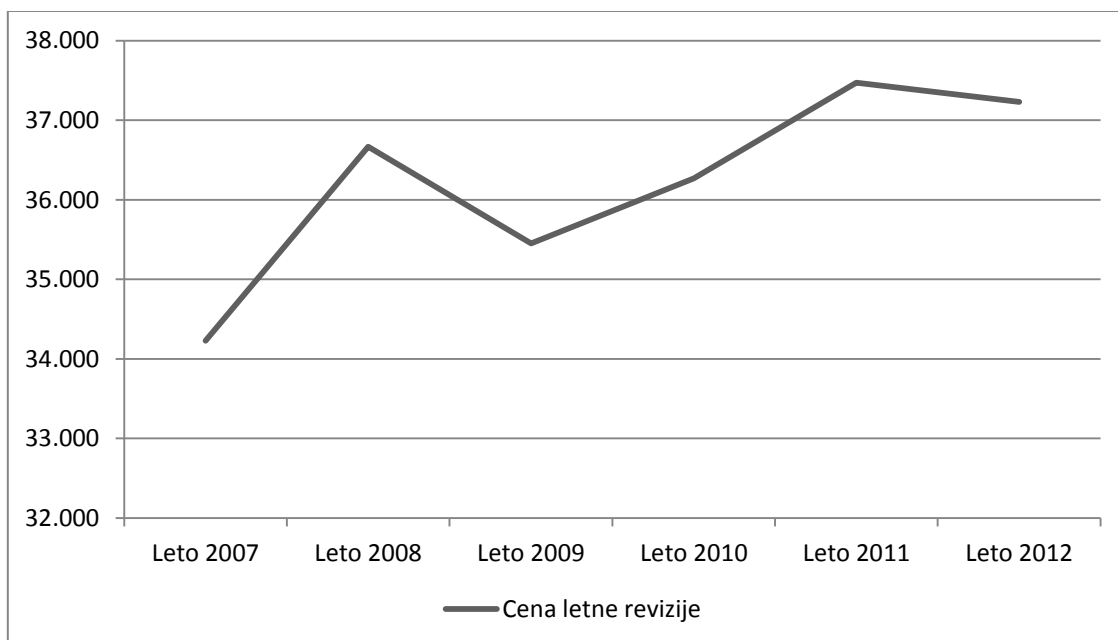
V nadaljevanju prikazujem analizo za družbe z revidiranimi računovodskimi izkazi. Slika 8 prikazuje izbiro revizorja. Leta 2007 in 2008 se razmerje glede izbire revizorja med veliko četverico in ostalimi revizijskimi družbami ni spremenilo. V teh dveh letih je velika četverica revidirala 51,9 % oziroma 14 družb, ostale revizijske družbe pa preostalih 48,1 % oziroma 13 družb. Od leta 2009 do 2012 so se nekatere družbe odločile za zamenjavo. Velika četverica je leta 2012 revidirala 48,1 % družb (13 družb), ostale revizijske družbe pa preostalih 51,9 % (14 družb).

Slika 8: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila skupine med leti 2007 in 2012

Slika 9 se nanaša na povprečno redno letno revizijsko ceno, ki od leta 2007 raste. Leta 2007 je znašala 34.227 evrov in je bila najnižja. Leta 2012 je znašala 37.230 evrov.

Slika 9: Povprečna redna letna revizijska cena za revidirana letna poročila skupine med leti 2007 in 2012

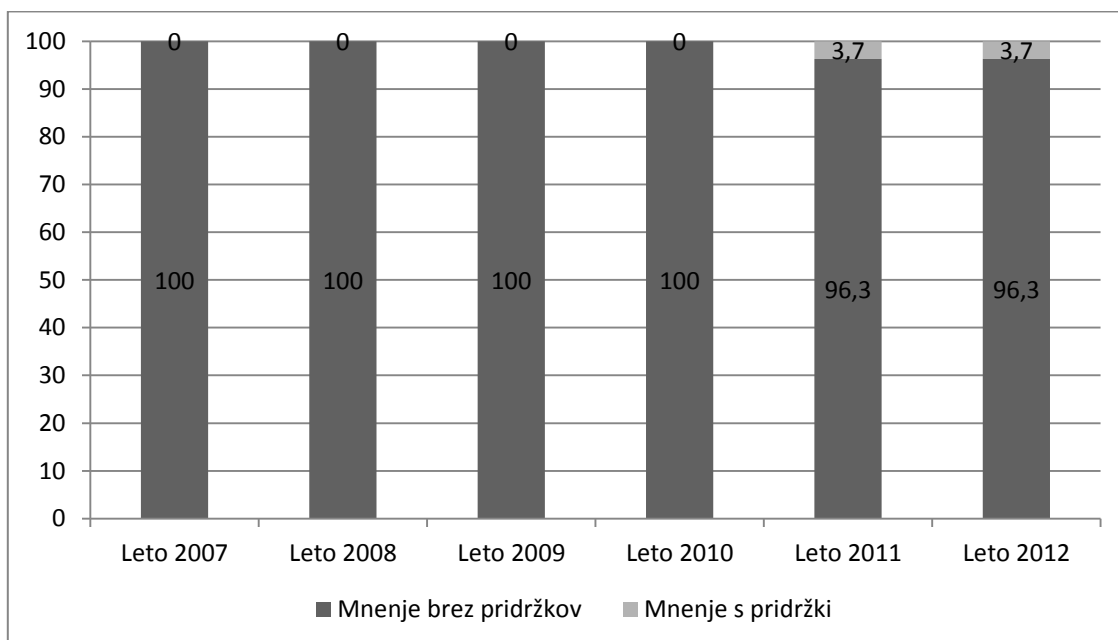
Leta 2008 je bila redna letna revizijska cena za 7,13 % višja v primerjavi z letom 2007. Leta 2012 je bila za 0,65 % nižja kot leta 2011 oziroma za 8,78 % višja kot leta 2007. Podatki so razvidni v Tabeli 11.

Tabela 11: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti redne letne revizijske cene	/	7,13	-3,32	2,30	3,32	-0,65
Indeks z osnovo 2007	100	107,13	103,57	105,96	109,48	108,78

Slika 10 prikazuje, da so družbe z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2010 dobivale pozitivno mnenje oziroma mnenje brez pridržkov. V letih 2011 in 2012 je ena izmed družb dobila mnenje s pridržkom (3,7 % vseh družb).

Slika 10: Revizijsko mnenje v odstotkih za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

Povprečni prihodki družb so se od leta 2007 do 2012 znižali, kar prikazuje Slika 11. Leta 2007 so povprečni prihodki 27 družb znašali 129.041.412 evrov, leta 2012 pa 111.790.382 evrov. Povprečni prihodki od prodaje (glej Slika 11) so bili med leti 2008 in 2012 nižji v primerjavi z letom 2007 in lahko trdimo, da so se prihodki gibal obratno sorazmerno glede na revizijsko ceno. Znižanje prihodkov in z njim čisti poslovni izid lahko pomeni slabši položaj družbe, kar predstavlja večje tveganje za revizorja in v tem primeru revizor pregleda več računovodskih izkazov.

Slika 11: Povprečni prihodki od prodaje družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

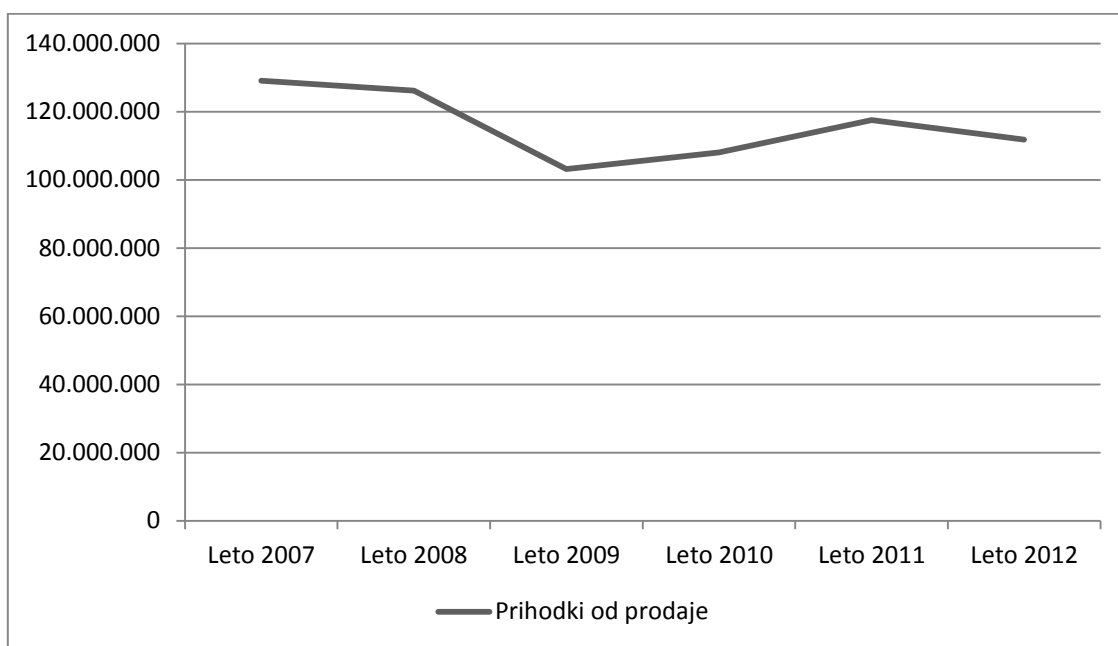

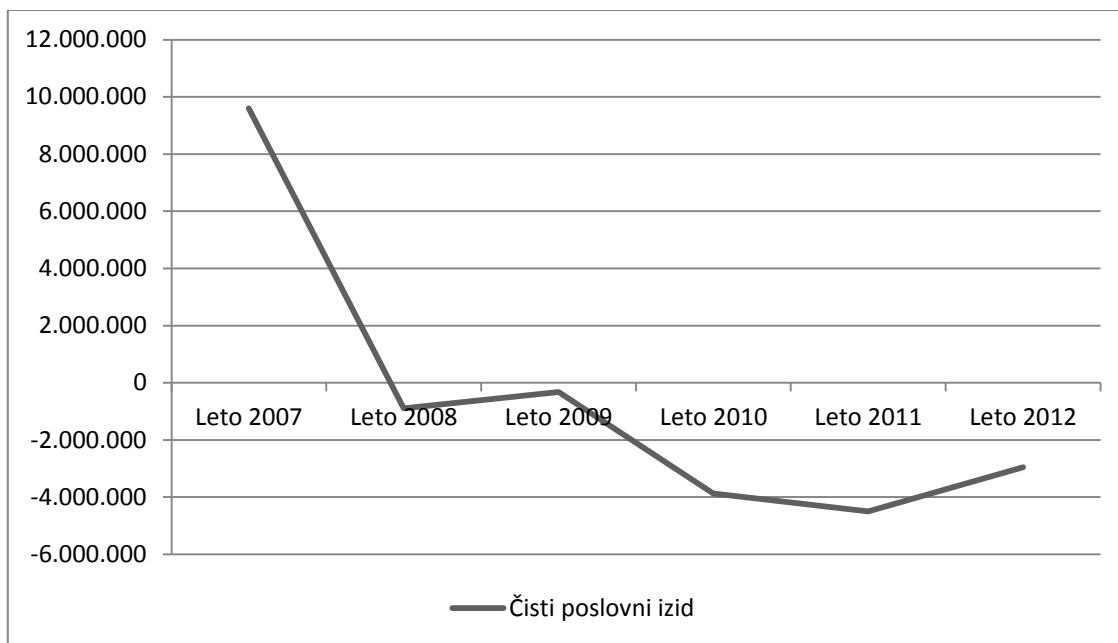
Tabela 12 prikazuje prihodke od prodaje, ki so bili v letu 2008 za 2,26 % nižji kot leta 2007. Leta 2012 so imele družbe, zajete v vzorec, za 4,85 % manj prihodkov kot leto poprej oziroma za 13,37 % manj prihodkov kot leta 2007.

Tabela 12: Stopnja rasti prihodkov od prodaje glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti prihodkov od prodaje	/	-2,26	-18,23	4,72	8,77	-4,85
Indeks z osnovo 2007	100	97,74	79,94	83,71	91,05	86,63

Slika 12 prikazuje povprečni čisti poslovni izid. Najvišji povprečni čisti poslovni izid je bil leta 2007, ko je znašal 9.595.830 evrov, nato je začel padati. Najnižji je bil leta 2011, ko je znašal -4.501.988 evrov. Povprečni čisti poslovni izid leta 2012 je bil 2.953.154 evrov.

Slika 12: Povprečni čisti poslovni izid družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

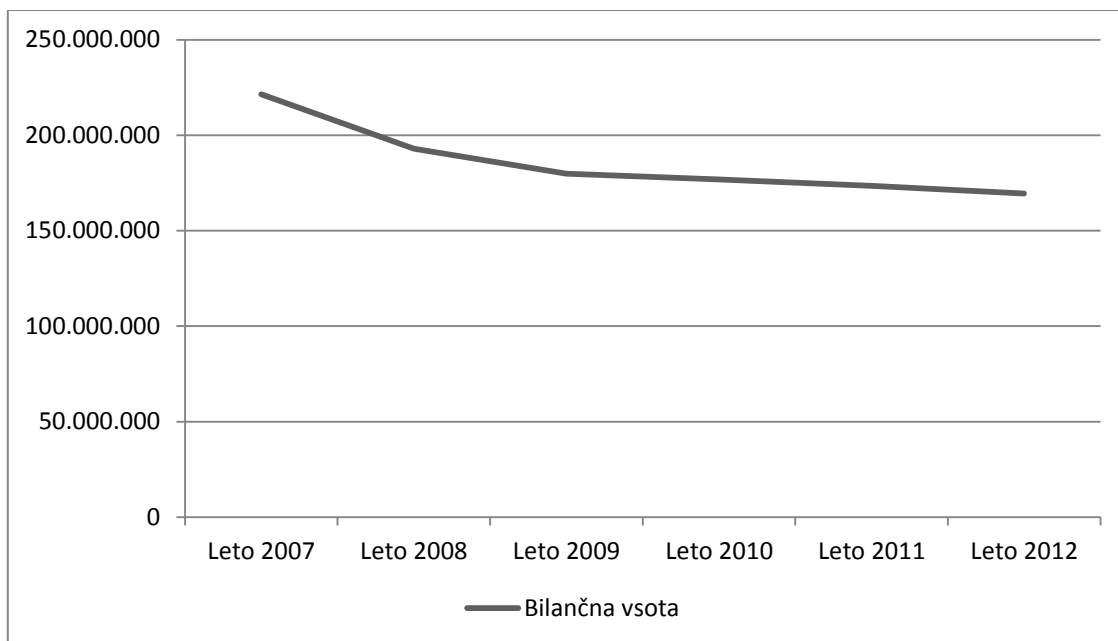
V Tabeli 13 je prikazan čisti poslovni izid, ki se je v letu 2008 v primerjavi s prejšnjim letom znižal za 109,32 %. Prihodek se je leta 2012 v primerjavi z letom poprej zvišal za 34,40 %, glede na leto 2007 pa znižal za 130,78 %.

Tabela 13: Stopnja rasti čistega poslovnega izida glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti čistega poslovnega izida	/	-109,32	64,25	-1111,96	-16,17	34,40
Indeks z osnovo 2007	100	-9,32	-3,3	-40,39	-46,92	-30,78

Slika 13 prikazuje povprečno bilančno vsoto. Leta 2007 je bila najvišja. V povprečju je znašala 221.501.426 evrov. Od leta 2007 dalje se je v povprečju zniževala. Padala je vse do leta 2012, ko je v povprečju znašala 169.502.019 evrov.

Slika 13: Povprečna bilančna vsota družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

Vir: Revidirana letna poročila skupin, lastni izračuni

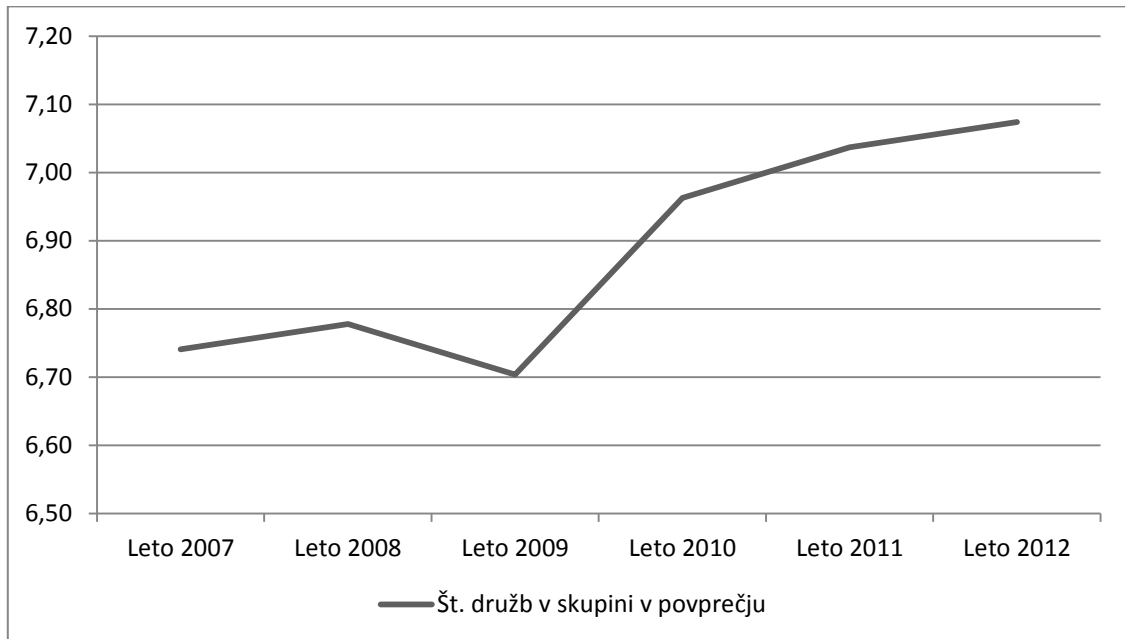
Bilančna vsota je bila leta 2008 za 12,89 % nižja kot leta 2007. Leta 2012 se je v primerjavi s prejšnjim letom znižala za 2,25 % oziroma je bila za 23,48 % nižja kot leta 2007. Omenjeno prikazuje Tabela 14.

Tabela 14: Stopnja rasti bilančne vsote glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti bilančne vsote	/	-12,89	-6,81	-1,64	-1,95	-2,25
Indeks z osnovo 2007	100	87,11	81,18	79,85	78,29	76,52

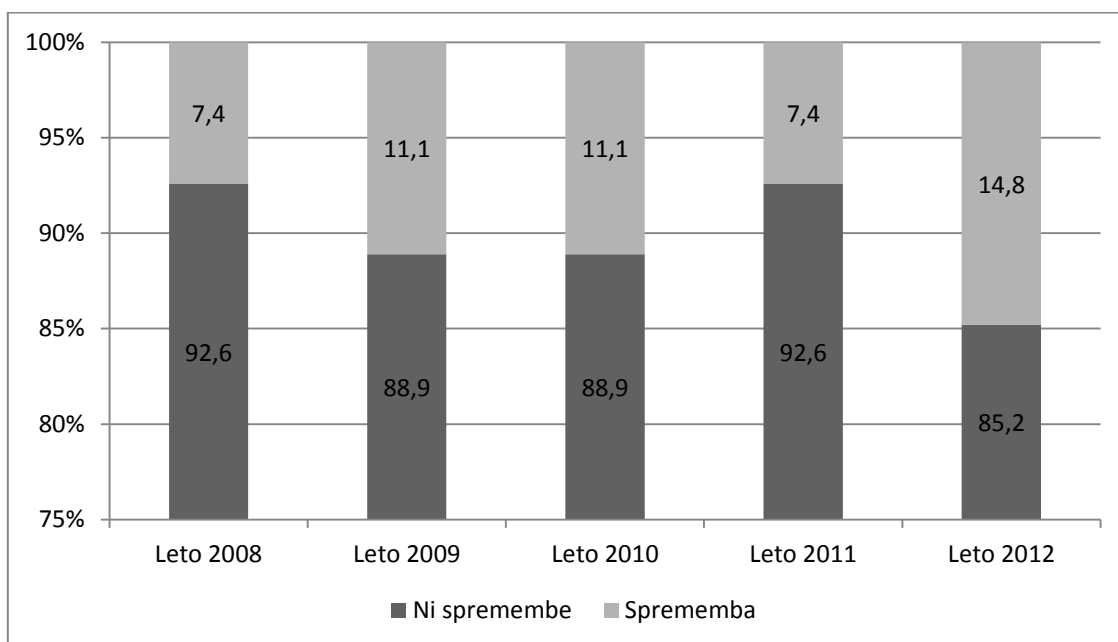
Slika 14 se navezuje na povprečno število družb, ki jih ima matična družba. Zajeti so podatki za 27 družb, ki imajo popolne podatke za revidirana letna poročila skupine med leti 2007 in 2012. Matična družba je imela leta 2007 v povprečju 7 družb in do leta 2012 je številka ostala konstanta. Leta 2009 se je v povprečju malenkostno znižalo število odvisnih družb, kar lahko pomeni znižanje revizijske cene.

Slika 14: Povprečno število odvisnih družb z revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

Slika 15 prikazuje, ali si je družba glede na predhodno leto izbrala novega revizorja. Leto 2008 je izbrano kot izhodno leto in prikazuje, ali je družba zamenjala revizorja glede na predhodno leto. V letih 2008 in 2011 je bilo opaziti, da so družbe revizorja menjale v manjši meri kot leta 2012. Leta 2008 in 2011 sta ga glede na leto 2007 zamenjali le 2 družbi (7,4 %). Večina, torej 25 družb, je v omenjenem obdobju obdržala istega revizorja, kot ga je imela leto poprej. Največja menjava revizorjev se je zgodila leta 2012, ko so ga glede na prejšnje leto zamenjale 4 družbe (14,8 %). Več kot polovica družb (23) je obdržala prejšnjega revizorja.

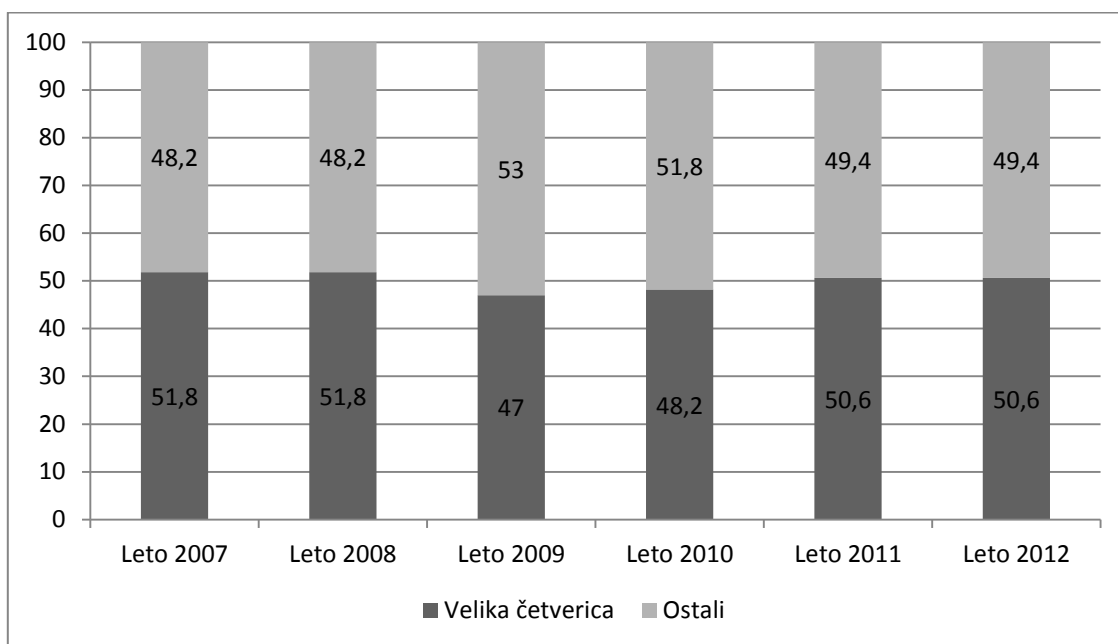
Slika 15: Zamenjava revizorja za revidirana letna poročila glede na predhodno leto v odstotkih

2.5.1.3 Rezultati in razlaga posameznih spremenljivk za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin

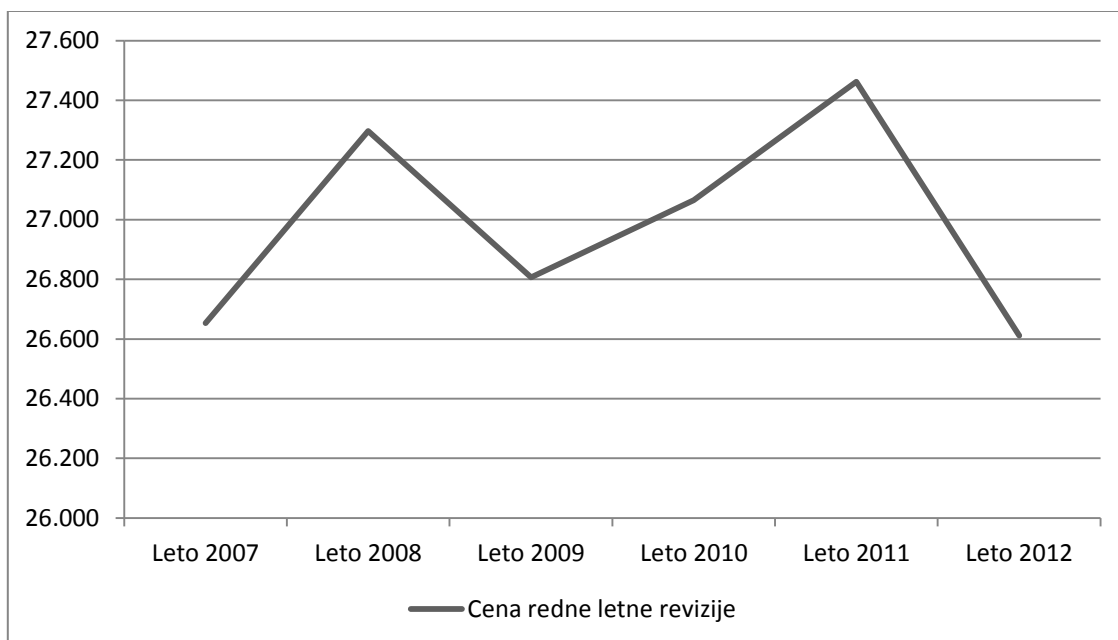
Slika 16 predstavlja 83 družb s popolnimi podatki za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012. Prikazano je razmerje med izbiro revizorja med veliko četverico in ostalimi. Leta 2007 in 2008 je velika četverica revidirala 43 družb oziroma 51,8 % vseh družb. Ostale družbe, ki ne sodijo med veliko četverico, so revidirale 40 družb oziroma 48,2 % vseh družb. V letih 2009 in 2010 se je trend obrnil v korist ostalih revizijskih družb, ki ne prihajajo iz skupine velike četverice. Največ teh ostalih revizijskih družb je družbe revidiralo leta 2009. 44 družb oziroma 53,0 % vseh družb je svojega revizorja izbralo izven skupine velike četverice. Družbe so v letih 2011 in 2012 ponovno izbrale veliko četverico, saj so revidirali 42 družb oziroma 50,6 % družb.

Slika 16: Prikaz izbire revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

Slika 17 prikazuje gibanje povprečne redne letne revizijske cene. Ta je leta 2007 znašala 26.653 evrov, leta 2012 pa 26.612 evrov.

Slika 17: Povprečna redna letna revizijska cena za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

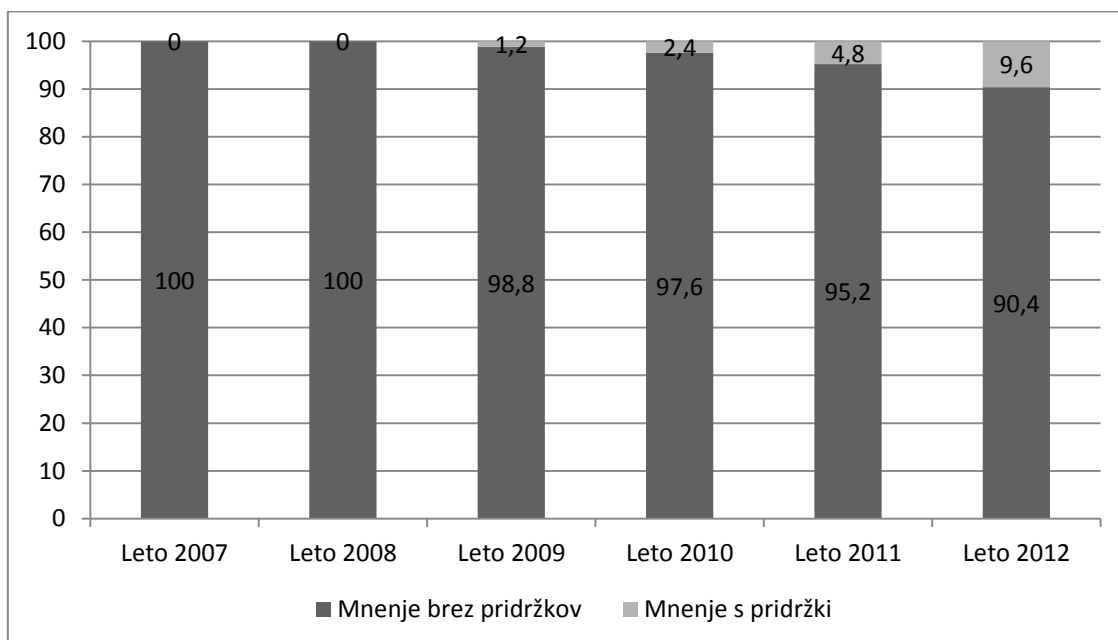
Redna letna revizijska cena se je leta 2008 v primerjavi z letom 2007 zvišala za 2,42 %. Leta 2012 se je v primerjavi s prejšnjim letom znižala za 3,10 % oziroma je bila za 0,16 % nižja kot leta 2007. Omenjeno je prikazano v Tabeli 15.

Tabela 15: Stopnja rasti redne letne revizijske cene glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti redne letne revizijske cene	/	2,42	-1,80	0,96	1,46	-3,10
Indeks z osnovo 2007	100	102,42	100,58	101,55	103,03	99,84

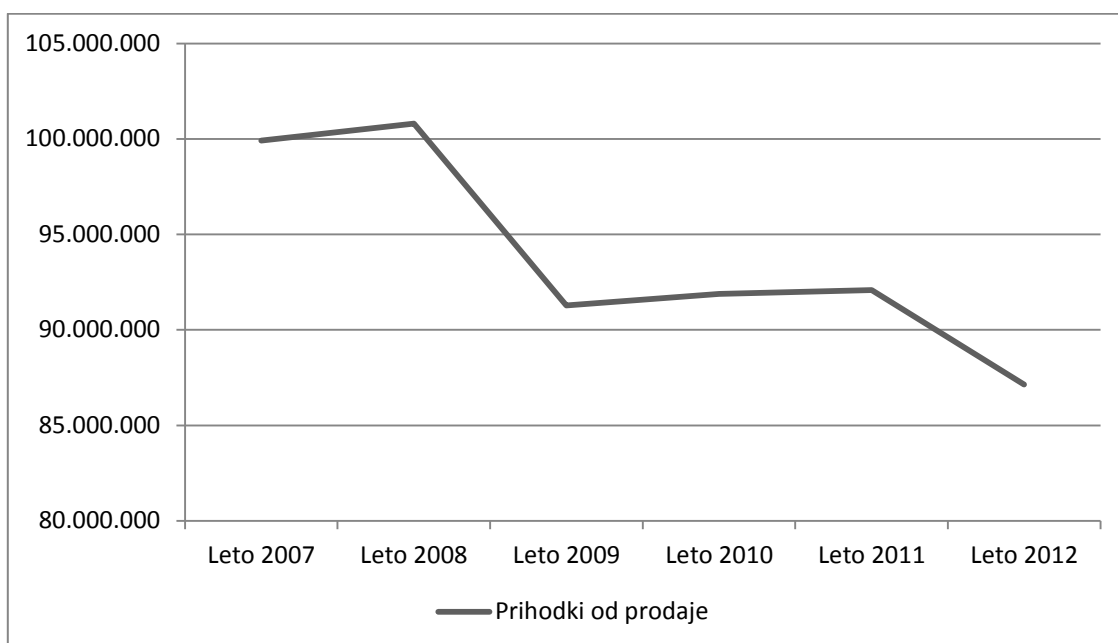
S Slike 18 je razvidno, da so leta 2007 in 2008 vse družbe dobile mnenje brez pridržkov. Največ mnenj s pridržki je bilo leta 2012, ko jih je prejelo 8 družb. 75 družb je dobilo mnenje brez pridržka, kar predstavlja 90,4 % izmed vseh družb.

Slika 18: Revizijsko mnenje za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012 v odstotkih

Največ prihodkov od prodaje so imele družbe leta 2008. V povprečju so znašali 100.806.273 evrov, kar je razvidno s Slike 19. Leta 2012 so imele v povprečju najmanj prihodkov od prodaje. Takrat so znašali 87.136.607 evrov. Povprečni prihodki od prodaje (glej Slike 19) so bili v primerjavi z letom 2007 višji le leta 2008. Med leti 2009 in 2012 so se glede na leto 2007 vsako leto znižali in so lahko vplivali na revizijsko ceno. Tudi čisti poslovni izid se je od leta 2007 do 2012 v povprečju zniževal, kar lahko predstavlja likvidnostne težave družbe in s tem vpliv na revizijsko ceno.

Slika 19: Povprečni prihodki od prodaje družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

V Tabeli 16 so prikazani prihodki od prodaje. Leta 2008 so bili za 0,90 % višji kot leta 2007. Leta 2012 so se v primerjavi z letom 2011 znižali za 5,36 % oziroma so bili za 12,78 % nižji kot leta 2007.

Tabela 16: Stopnja rasti prihodkov od prodaje družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti prihodkov od prodaje	/	0,90	-9,44	0,66	0,21	-5,36
Indeks z osnovo 2007	100	100,90	91,37	91,97	92,16	87,22

Slika 20 prikazuje povprečni čisti poslovni izid družb, ki so ga imele med leti 2007 in 2012 revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin. Najvišji povprečni čisti poslovni izid so imele leta 2007. Takrat je znašal 5.473.290 evrov. Najnižjega so imele leta 2011, ko je znašal 440.909 evrov. Leta 2012 je bil višji kot leta 2011 in je znašal 720.179 evrov.

Slika 20: Povprečni čisti poslovni izid družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

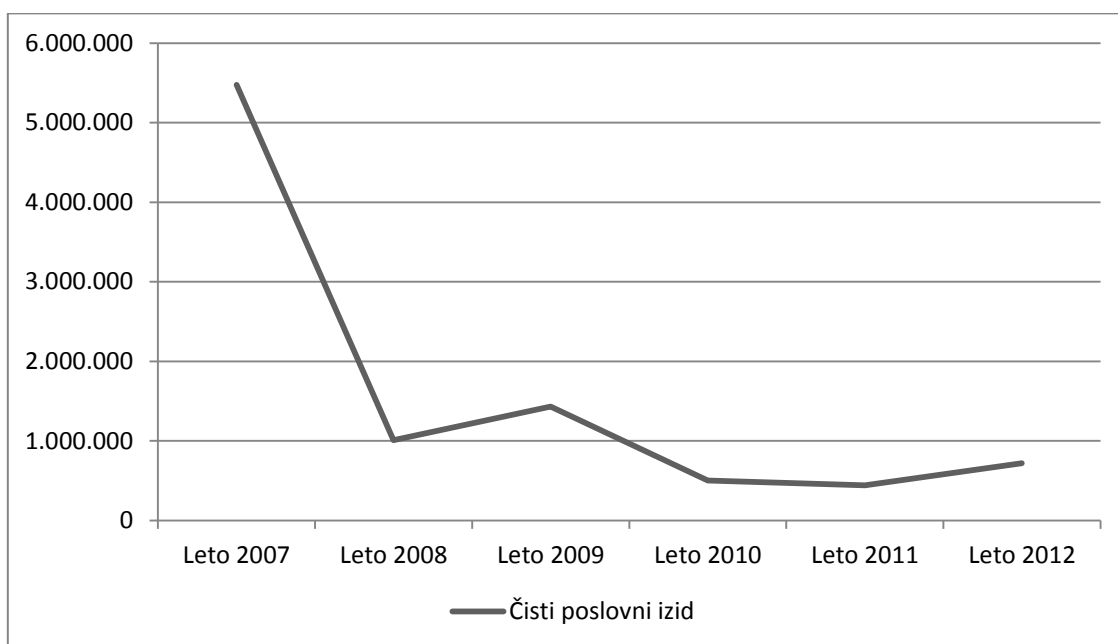

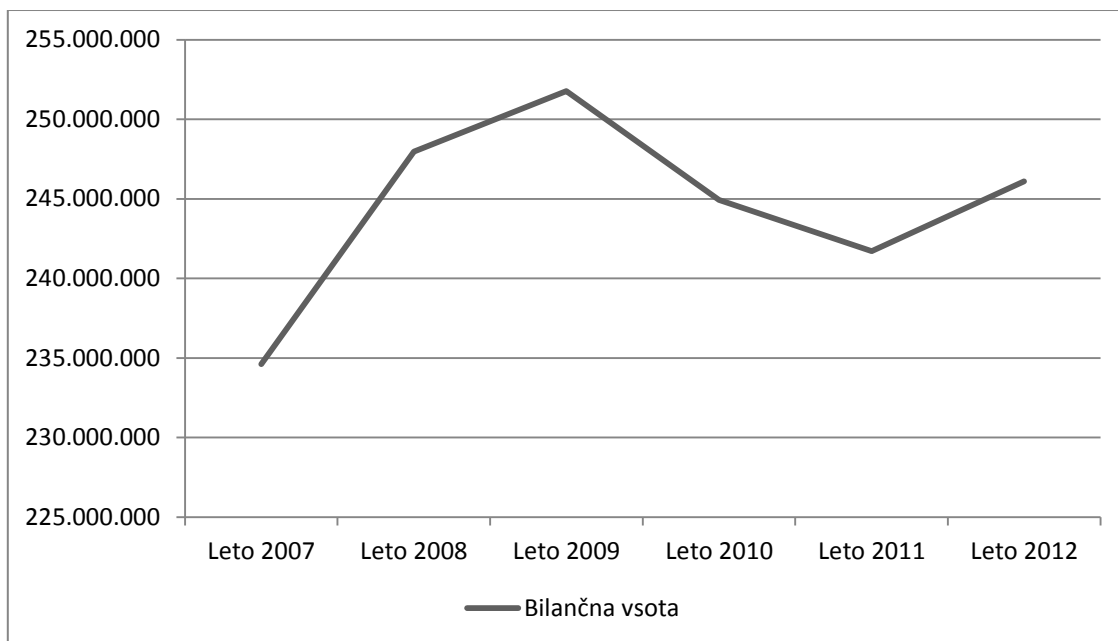
Tabela 17 prikazuje čisti poslovni izid. Leta 2008 je bil za 81,58 % nižji kot leta 2007. Največja pozitivna sprememba je bila v primerjavi z letom 2007 opazna leta 2012. Takrat se je v primerjavi z letom 2011 zvišal za 63,34 % oziroma je bil za 86,84 % nižji kot leta 2007.

Tabela 17: Stopnja rasti čistega poslovnega izida družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti čistega poslovnega izida	/	-81,58	41,90	-64,79	-12,45	63,34
Indeks z osnovo 2007	100	18,42	26,13	9,20	8,06	13,16

Slika 21 prikazuje povprečno bilančno vsoto. Najvišja je bila leta 2009, ko je znašala 251.769.127 evrov. Najnižja je bila leta 2007, ko je znašala 234.612.169,06 evrov. V letu 2012 se je v primerjavi z letom 2011 zvišala in je znašala 246.103.480 evrov.

Slika 21: Povprečna bilančna vsota družb z revidiranimi letnimi poročili družb in revidiranimi letnimi poročili skupin med leti 2007 in 2012

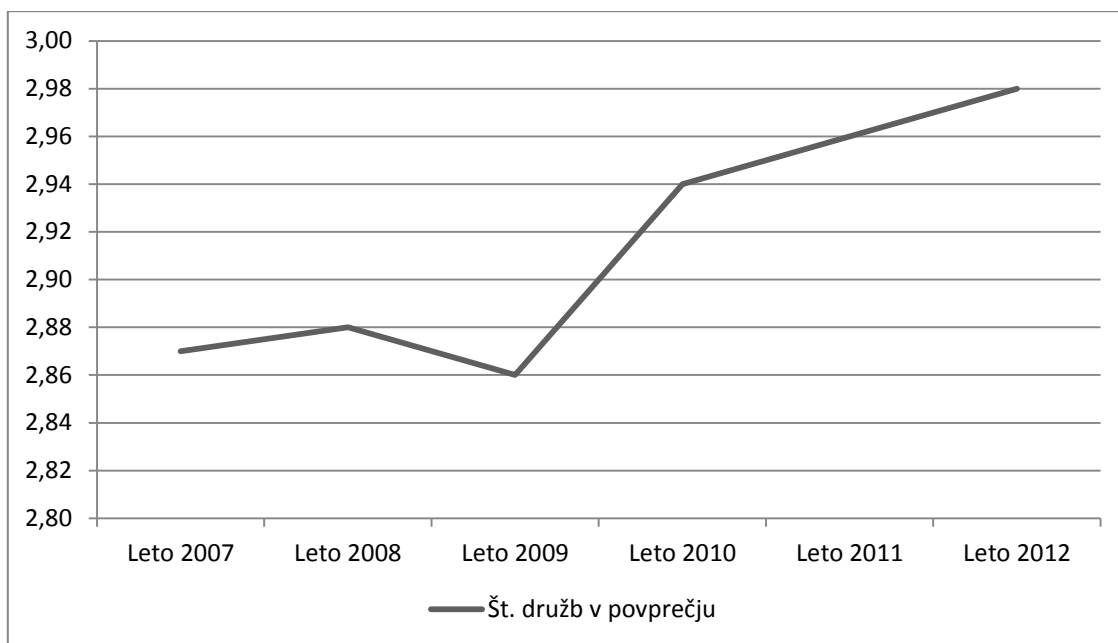
Rezultati bilančne vsote so prikazani v Tabeli 18. Bilančna vsota je bila leta 2008 za 5,69 % višja kot leta 2007. Leta 2012 se je v primerjavi s prejšnjim letom zvišala za 1,81 %, glede na leto 2007 pa za 4,90 %.

Tabela 18: Stopnja rasti bilančne vsote družb glede na predhodno leto in indeks z osnovo v letu 2007 za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

	Leto 2007	Leto 2008	Leto 2009	Leto 2010	Leto 2011	Leto 2012
Stopnja rasti bilančne vsote	/	5,69	1,53	-2,71	-1,31	1,81
Indeks z osnovo 2007	100	105,69	107,31	104,40	103,03	104,90

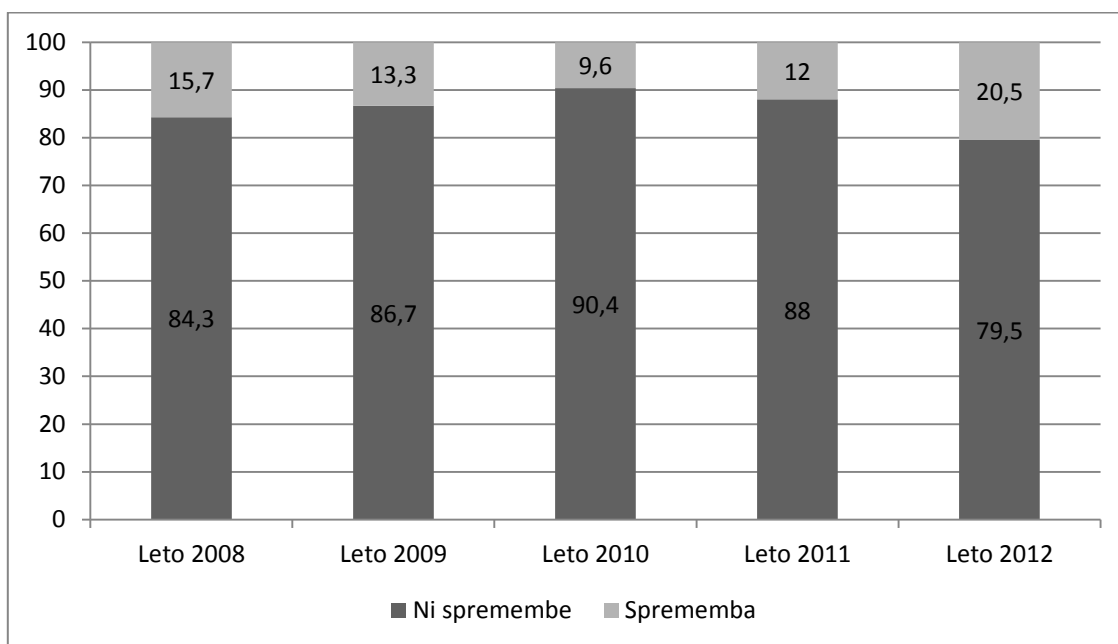
S Slike 22 je razvidno, da je bilo povprečno število družb med leti 2007 in 2012 konstantno, in sicer 3 družbe za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin. Število odvisnih družb se je v letu 2011 malenkostno zvišalo glede na leto 2010, zvišala se je tudi revizijska cena.

Slika 22: Povprečno število odvisnih družb za revidirana letna poročila družb in revidirana letna poročila skupin med leti 2007 in 2012

Slika 23 predstavlja zamenjavo revizorja v odstotkih, in sicer glede na predhodno leto z začetkom v letu 2008. Glede na prejšnje leto je bilo največ zamenjav leta 2012. 66 družb (79,5 %) je obdržalo revizorja, za zamenjavo pa se je odločilo 17 družb (20,5 %).

Slika 23: Zamenjava revizorja v odstotkih za revidirana letna poročila družb in revidirana poročila skupin glede na predhodno leto

2.5.2 Rezultati ocene regresijskega modela

2.5.2.1 Rezultati dinamičnega modela panelnih podatkov

Rezultati dinamičnega modela panelnih podatkov so prikazani v Tabeli 19. Vzel sem 83 letnih poročil (revidirana letna poročila družb in skupin), ki prikazujejo 83 družb med leti 2007 in 2012. V Tabeli 19 je tudi Waldov test, ki pove značilnost modela. Na podlagi analize lahko opazimo, da ima pet izbranih spremenljivk vpliv na revizijsko ceno, in sicer:

- pretekla revizijska cena;
- prihodki družb;
- bilančna vsota;
- čisti poslovni izid družb;
- velikost revizijske hiše (velika četverica ali ostali).

Ostale spremenljivke na revizijsko ceno nimajo vpliva.

Tabela 19: Rezultati analize za 83 družb na podlagi dinamičnega modela panelnih podatkov

revizijska cena	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
revizijska cena $_{i,t,j}$	0,7049	0,0453	15,56	0,000	0,6162	0,7937
prihodki družbe	0,0000321	0,0000147	2,19	0,029	3,36e-06	0,0000608
bilančna vsota družbe	7,29e-06	3,50e-06	2,08	0,037	4,24e-07	0,0000142
število odvisnih družb	520,1084	436,9127	1,19	0,234	-336,2247	1376,441
čisti poslovni izid družbe	-0,000145	0,0000436	-3,32	0,001	-0,00023	-0,000059
velikost revizijske hiše	4709,281	2103,43	2,24	0,025	586,6336	8831,929
zamenjava revizorja	-999,506	1100,092	-0,91	0,364	-3155,647	1156,635
revizijsko mnenje	118,3948	2571,431	0,05	0,963	-4921,517	5158,307
_cons	-393,9106	2608,199	-0,15	0,880	-5505,887	4718,066
Wald $\chi^2(8)$ = 401,44						
Prob > χ^2 = 0,0000						

Sarganov test da odgovor na vprašanje, ali so instrumentalne spremenljivke v modelu nekorelirane z rezidualnimi in s tem sprejemljive za oceno (StataCorp, 2013).

Na podlagi Sarganovega testa, ki je prikazan v Tabeli 20, sem preveril, ali je model mogoče sprejeti. Test tega ni potrdil, saj χ^2 ni značilen. Zato tudi ne morem sprejeti hipotez.

Tabela 20: Sarganov test značilnosti

$\chi^2(13)$ = 39,8638
Prob > χ^2 = 0,0001

2.5.2.2 Rezultati linearnega modela z odloženo spremenljivko

Rezultati linearnega modela z odloženo spremenljivko so prikazani v Tabeli 21 in povedo, da so štiri izbrane spremenljivke statistično značilne:

- pretekla revizijska cena;
- prihodki družb;
- število odvisnih družb;
- čisti poslovni izid.

Tabela 21: Rezultati analize za 83 družb na podlagi linearnega modela z odloženo spremenljivko

revizijska cena	Coef.	Std. Err.	t	P> z	[95% Conf. Interval]	
revizijska cena $_{i,t,j}$	0,9225	0,01676	55,03	0,000	0,8896	0,9555
prihodki družbe	5,78e-06	2,48e-06	2,33	0,020	9,11e-07	0,00001
bilančna vsota družbe	2,89e-07	5,23e-07	0,55	0,581	-7,40e-07	1,32e-06
število odvisnih družb	218,7604	96,2844	2,27	0,024	29,4823	408,0386
čisti poslovni izid družbe	-0,000065	0,000020	-3,19	0,002	-0,0001	-0,00003
velikost revizijske hiše	1033,02	719,0258	1,44	0,152	-380,468	2446,488
zamenjava revizorja	-547,911	929,3285	-0,59	0,556	-2374,807	1278,985
revizijsko mnenje	-1222,31	1821,09	-0,67	0,502	-4802,252	2357,632
_cons	506,4374	561,9161	0,90	0,368	-598,191	1611,066
$R^2 = 0,9394$ $F = 786,60$ $Prob > F = 0,0000$						

Na podlagi F testa moram zavrniti ničelno domnevo, da so vsi regresijski koeficienti enaki nič. F test nam pove, da je vsaj en regresijski koeficient različen od nič. Pomeni, da model kot celota izraža linearno odvisnost in ga lahko sprejemem kot celoto.

Moja enačba na podlagi izračunov in pozitivnih koeficientov bi bila:

$$\begin{aligned} \text{revizijska cena}_{it} = & 506,44 + 0,9225\text{revizijska cena}_{i,t-j} + 5,78 \times 10^{-6} \text{prih}_{it} \\ & + 218,8\text{stdruzb}_{it} - 0,000065 \text{čpi}_{it} \end{aligned} \quad (4)$$

Na podlagi linearnega modela z odloženo spremenljivko lahko potrdim štiri hipoteze:

- H1: Revizijska cena v preteklem obdobju vpliva na revizijsko ceno v sedanjem obdobju.

Vrednost koeficienta pretekle spremenljivke revizijska cena je 0,9225. Pove nam, da revizijska cena v predhodnem obdobju močno vpliva na revizijsko ceno v tekočem obdobju, pri čemer ostanejo vse ostale spremenljivke nespremenjene.

- H2: Med prihodki revidirane družbe in revizijsko ceno obstaja pozitivna povezava.

Vrednost koeficienta prihodkov družbe je $5,78 \times 10^{-6}$. Pove nam, da bi se v primeru zvišanja prihodkov za 1 evro revizijska cena v povprečju zvišala za $5,78 \times 10^{-6}$ evra, pri čemer bi vse ostale spremenljivke ostale nespremenjene. Kljub močnemu vplivu predhodne revizijske cene torej še vedno lahko sklepamo na pozitivni naraščajoči vpliv prihodkov družbe.

- H4: Med številom odvisnih družb revidiranja in revizijsko ceno je pozitivna povezava.

Vrednost koeficienta števila odvisnih družb je 218,2968. Pove nam, da bi se v primeru povečanja števila odvisnih družb za 1 družbo revizijska cena v povprečju zvišala za 218,3 evre, pri čemer bi vse ostale spremenljivke ostale nespremenjene.

- H5: Med čistim poslovnim izidom revidirane družbe in revizijsko ceno obstaja negativna povezava.

Vrednost koeficienta čistega poslovnega izida družbe je -0,000065. Pove nam, da bi se v primeru zvišanja čistega poslovnega izida za 1 evro revizijska cena v povprečju znižala za -0,000065 evra, pri čemer bi vse ostale spremenljivke ostale nespremenjene. Razlog za negativno povezavo bi lahko bil v tem, da učinek velikosti družbe že absorbirajo prihodki, z naraščajočim dobičkom pa revizijska cena pada, saj imajo družbe z visokim dobičkom manj revizijskih tveganj kot družbe z izgubo. Običajno je z izgubo povezano tudi agresivno računovodstvo ter slabša kvaliteta notranjih kontrol v družbi.

Hipotez H3, H6, H7 in H8 ne moremo potrditi, ker so vsi t testi nižji od 1,96 in so statistično neznačilni oziroma so višji od 0,05:

- H3: Med bilančno vsoto revidirane družbe in revizijsko ceno je pozitivna povezava.
- H6: Velikost revizijske hiše (velika četverica in ostali) pozitivno vpliva na ceno revizijske storitve.
- H7: Zamenjava revizorja vpliva na znižanje revizijske cene.
- H8: Mnenje revizorja brez pridrška ima negativen vpliv na revizijsko ceno.

SKLEP

Revizijska cena je pomembna za dogovor revizijske pogodbe med revidirancem in revizijsko družbo. Revizijska cena je lahko nižja v primeru, ko družba izbere novega revizorja. Možen razlog za postavitev nižje revizijske cene obstaja tudi s strani revizijske družbe, saj se poteguje za revizijski posel.

V svoji magistrski nalogi sem preveril dejavnike, ki vplivajo na revizijsko ceno nejavnih delniških družb v Sloveniji med leti 2007 in 2012. Zanimalo me je, kako se je gibala revizijska cena oziroma ali je prihajalo do njenega nižanja in kateri dejavniki vplivajo nanjo.

V delu sem povzel različne raziskave avtorjev, ki so raziskovali revizijsko ceno, in njihove ugotovitve. Köhler in Ratzinger-Sakel (2012) sta ugotovila, da je revizijska cena odvisna od velikosti družbe, zahtevnosti revidiranja in tveganosti družbe. Chan, DeBoskey in Hee (2012) so ugotovili, da je revizijska cena odvisna tudi od izbrane revizijske družbe. Velika četverica ima več znanja in večjo ekonomijo obsega v primerjavi z ostalimi revizijskimi družbami (Chan, DeBoskey in Hee, 2012). Revizijska cena je višja v državah, kjer zahtevajo več razkritij, imajo trden pravni (revizijski) sistem in urejene državne predpise glede revidiranja (Fargher, Taylor in Simon 2001). Simon in Francis (1984) sta v svojem delu ugotovila, da je revizijska cena nižja v začetku posla. V empiričnem delu sem navedene dejavnike preverjal na lastnem modelu.

Kot kažejo opisne statistike za moj vzorec 83 družb, so se prihodki v proučevanem obdobju znižali, z njimi pa tudi revizijska cena. Družbe, ki jim prihodki padajo, pričnejo pritiskati na svoje stroške in jih zmanjševati, kar se lahko odrazi tudi na revizijski ceni. Čisti poslovni izid med leti 2007 in 2012 se je v povprečju zniževal. Na revizijsko ceno pri revidiranih letnih poročilih skupin in skupnih (revidiranih letnih poročil družb in revidiranih letnih poročil skupin) letnih poročilih je vplivalo število odvisnih družb, saj je bilo opaziti rahlo povečanje njihovega števila med leti 2007 in 2012. To lahko nakazuje na višanje revizijske cene, saj imajo revizorji več dela.

Model sem ocenjeval na vzorcu revidiranih letnih poročil družb in revidiranih letnih poročil skupin. Uporabil sem dva modela. Prvi je dinamični model panelnih podatkov. Na podlagi Sarganovega testa sem prišel do odgovora, da model in pogoji niso statistično značilni. V tem primeru ne morem sprejeti dinamičnega modela panelnih podatkov. Drugi model je linearni model z odloženo spremenljivko, ki je v tem primeru revizijska cena. Na revizijsko ceno vplivajo pretekla revizijska cena, prihodki od prodaje družbe, število odvisnih družb in čisti poslovni izid. Izbrane spremenljivke (revizijska cena, prihodki od prodaje družbe, število odvisnih družb in čisti poslovni izid) so statistično značilne. Revizijska cena se spreminja glede na posamezni statistično značilni koeficient v tekočem obdobju ne glede na druge predpostavke. Močno je povezana s prejšnjim letom, kar predstavlja koeficient pretekle spremenljivke (revizijska cena). Pojasnjuje več kot 90 % variiranja cene. Ostali koeficienti (prihodki družbe, število odvisnih družb in čisti poslovni izid) so statistično značilni in pojasnjujejo preostalo variabilnost revizijske cene. Kažejo na to, da se revizijska cena zniža

zaradi nižanja prihodkov, manjšega števila odvisnih družb in nižjega čistega poslovnega izida ter tudi obratno, da se s povečanjem teh kategorij poveča.

Izpostavil bi dejstvo, da na revizijsko ceno lahko vplivajo tudi drugi dejavniki, ki jih nisem vključil v magistrsko nalogo. Eden izmed njih je tveganost družbe zaradi slabe notranje kontrole, vendar tega nisem mogel opazovati iz javno razpoložljivih podatkov.

Ugotavljam, da na revizijsko ceno v Sloveniji vplivajo podobni dejavniki kot v tujini. Nisem pa primerjal absolutnih ravni revizijskih cen s tujimi, saj bi to zahtevalo še en neodvisen vzorec tujih družb primerljive velikosti.

LITERATURA IN VIRI

1. Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some Test of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
2. Abidin, S., Beattie, V., & Goodacre, A. (2010). Audit market structure, fees and choice in a period of structural change: Evidence from the UK – 1998–2003. *The British Accounting Review*, 42(3), 187-206.
3. Albrecht, D. (2010). Audit Fee Competition Threatens Financial Reporting. Najdeno 11. marca 2013 na spletnem naslovu <http://profalbrecht.wordpress.com/2010/04/02/audit-fee-competition-threatens-financial-reporting/>
4. American Institute of Certified Public Accountants. (1978). *The Commission on Auditors` Responsibilities: Report, Conclusions, and Recommendations*. New, York, NY: AICPA.
5. Asthana, S. C., & Boone, J. P. (2012). Abnormal Audit Fee and Audit Quality. *Auditing*, 31(3), 1–22.
6. Basioudis, I. G., Papakonstantinou, E., & Geiger, M. A. (2008). Audit Fees, Non-Audit Fees and Auditor Going-Concern Reporting Decisions in the United Kingdom. *Abacus*, 44(3), 284–309.
7. Beattie, V., & Fearnley, S. (1995). The importance of audit firm characteristics and the drivers of auditor change in UK listed companies. *Accounting and Business Research*, 25(100), 227–239.
8. Bigus, J., & Zimmermann, R.-C. (2009). Quasirentenmodell und Honorare für Abschlussprüfungen in Deutschland – eine empirische Analyse. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 79(11), 1283–1308.
9. Brandon, D. M., Carver, B. T., Hollingsworth, C. W., & Stanley, J. D. (2012). Causes and Consequences of Recent Auditor Switching. *The CPA Journal*, 82(2), 36–39.
10. Butterworth, S., & Houghton, K. (1995). Auditor switching: The pricing of audit services. *Journal of Business, Finance and Accounting*, 22(3), 323–344.
11. Chan, H. L., DeBoskey, D. G., & Hee, K. (2012). Audit Fee Patterns of Big Four and Non-Big Four Firms. *The CPA Journal*, 82(10), 32–36.
12. Chang, H., Cheng, C. A., & Reichelt, K. J. (2010). Market Reaction to Auditor Switching from Big 4 to Third-Tier Small Accounting Firms. *Auditing*, 29(2), 83–114.
13. Cheffers, M., & Whalen, D. (2010). Audit fees and non-audit fees: A seven year trend. Najdeno 21. novembra 2013 na spletnem naslovu <http://www.complianceweek.com/s/documents/AAFeesDrft.pdf>
14. Coate, C. J., & Loeb, M. P. (1997). Audit pricing, auditor changes, and the winner's curse. *The British Accounting Review*, 29(4), 315–334.
15. Cullinan, C. P., & Du, H. (2010). Big 4, "Next 4", and Smaller Accounting Firms: Resignations v. Dismissals and the Outcome of the Auditor Change Process. *Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 16(1), 58–64.
16. De George, E. T., Ferguson, C. B., & Spear, N. A. (2013). How Much Does IFRS Cost? IFRS Adoption and Audit Fees. *Accounting Review*, 88(2), 429–462.

17. DeAngelo, L. E. (1981). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3(2), 113–127.
18. Deis Jr., D. R., & Giroux, G. (1996). The effect of auditor changes on audit fees, audit hours, and audit quality. *Journal of Accounting and Public Policy*, 15(1), 55–76.
19. Ettredge, M. L., Li, C., & Scholz, S. (2007). Audit Fees and Auditor Dismissals in the Sarbanes-Oxley Era. *Accounting Horizons*, 21(4), 371–386.
20. Ettredge, M. L., Xu, Y., & Yi, H. (2013). *Fair Value Measurements and Audit Fees: Evidence from the Banking Industry. SSRN Working Paper Series*. Kansas: School of Business, University of Kansas.
21. Ettredge, M., & Greenberg, R. (1990). Determinants of Fee Cutting on Initial Audit Engagements. *Journal of Accounting Research*, 28(1), 198–210.
22. Ettredge, M., Fuerherm, E. E., & Li, C. (2014). Fee pressure and audit quality. *Accounting, Organizations and Society*, 39(4), 247–263.
23. Fargher, N., Taylor, M. H., & Simon, D. T. (2001). The demand for auditor reputation across international markets for audit services. *The International Journal of Accounting*, 36(4), 407–421.
24. Garsombke, H., & Armitage, J. (1993). Competitive bidding, fees and auditor changes: Additional evidence. *Journal of Applied Business Research*, 9(3), 93–99.
25. Ghosh, A., & Lustgarten, S. (2006). Pricing of Initial Audit Engagements by Large and Small Audit Firms. *Contemporary Accounting Research*, 23(2), 333–368.
26. Goncharov, I., Riedl, E. J., & Sellhorn, T. (2012). *Fair Value and Audit Fees. SSRN Working Paper Series*. Boston: Boston University.
27. Greene, W. H. (2002). *Econometric Analysis* (5th ed.). Upper Saddle River (N.J.): Prentice Hall.
28. Grothe, M., & Weirich, T. R. (2007). Analyzing Auditor Changes. *The CPA Journal*, 77(12), 14–23.
29. Haskins, M., & Williams, D. (1990). A contingent model of intra-Big Eight auditor changes. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 9(3), 55–74.
30. Johnson, W., & Lys, T. (1990). The Market for Audit Services: Evidence from Voluntary Auditor Changes. *Journal of Accounting and Economics*, 12(1-3), 281–308.
31. Kallunki, J.-P., Sahlström, P., & Zerni, M. (2007). Propensity to Switch Auditors and Strictness of Legal Liability Environment: The Role of Audit Mispricing. *International Journal of Auditing*, 11(3), 165–185.
32. Kim, J.-B., Liu, X., & Zheng, L. (2012). The Impact of Mandatory IFRS Adoption on Audit Fees: Theory and Evidence. *The Accounting Review*, 87(6), 2061–2094.
33. Köhler, A. G., & Ratzinger-Sakel, N. V. (2012). Audit and non-audit fees in germany - the impact of audit market characteristics. *Schmalenbach Business Review*, 64(4), 281–307.
34. Köhler, A. G., Marten, K.-U., Ratzinger, N. V., & Wagner, M. (2010). Prüfungshonorare in Deutschland – Determinanten und Implikationen. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 80(1), 5–29.

35. Krishnan, G. V., & Zhang, Y. (2014). Is there a relation between audit fee cuts during the global financial crisis and banks' financial reporting quality? *Journal of Accounting and Public Policy*, 33(3), 279–300.
36. Lušina, U., & Brezigar Masten, A. (2011). *Fleksibilnost trga dela v Sloveniji*. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
37. Menon, K., & Williams, D. D. (2001). Long-Term Trends in Audit Fees. *Auditing*, 20(1), 115–136.
38. Peel, M. J., & Roberts, R. (2003). Audit fee determinants and auditor premiums: evidence from the micro-firm sub-market. *Accounting & Business Research*, 33(3), 207–233.
39. Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2007). Auditing Standard No. 5. Najdeno 3. novembra 2014 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/standards/auditing/pages/auditing_standard_5.aspx
40. Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2010). Report on observations of PCAOB inspectors related to audit risk areas affected by the economic crisis. Najdeno 5. marca 2014 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/inspections/documents/4010_report_economic_crisis.pdf
41. Reason, T. (2010). Auditing Your Auditor. *CFO*, 26(3), 36–42.
42. Simon, D. T., & Francis, J. R. (1988). The Effects of Auditor Change on Audit Fees: Tests of Price Cutting and Price Recovery. *Accounting Review*, 63(2), 255–269.
43. Stefaniak, C. M., Robertson, J. C., & Houston, R. W. (2009). The Causes and Consequences of Auditor Switching: A Review of the Literature. *Journal of Accounting Literature*, 28, 47–121.
44. Stuart, M. (2014). The Big 4 Accounting Firms. Najdeno 3. septembra 2014 na spletnem naslovu <http://www.big4accountingfirms.org/>
45. Tang, Y. (2011). Audit fees, motivation of avoiding loss and opinion shopping. *China Finance Review International*, 1(3), 241–261.
46. Taylor, M. H., & Simon, D. T. (1999). Determinants of audit fees: the importance of litigation, disclosure, and regulatory burdens in audit engagements in 20 countries. *The International Journal of Accounting*, 34(3), 375–388.
47. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. (2009). III. Vpliv gospodarske krize na trg dela v Sloveniji. Najdeno 8. avgusta 2014 na spletnem naslovu http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2009/III.pdf
48. Whalen, D., & Cheffers, M. (2012). Audit fees and non-audit fees: a ten year trend. Najdeno 21. novembra 2013 na spletnem naslovu <http://www.uic.edu/classes/actg/actg593/Readings/Audit-Fees/Audit%20Analytics%20AUDIT%20FEES%20AND%20NON-AUDIT%20FEES.pdf>
49. Wild, A. (2010). Fee Cutting and Fee Premium of German Auditors, Fee Cutting und Honorarprämien deutscher Abschlussprüfer. *Die Betriebswirtschaft*, 70(6), 513–527.
50. Woo, E.-S., & Hian Chye, K. (2001). Factors associated with auditor changes: A Singapore study. *Accounting and Business Research*, 31(2), 133–144.

51. Xie, Z., Cai, C., & Ye, J. (2010). Abnormal Audit Fees and Audit Opinion – Further Evidence from China's Capital Market. *China Journal of Accounting Research*, 3(1), 51–70.